

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 15, Issue: 100th Anniversary of the Republic Special Issue, October 2023
www.historystudies.net

TÜRKİYE'YE YAPILAN AMERİKAN İKTİSADİ YARDIMLARI BAĞLAMINDA MENDERES'İN ABD ZİYARETLERİ: DIŞ POLİTİKA İÇ POLİTİKA ETKİLEŞİMİ ÜZERİNE VAKA ÇALIŞMASI

*Menderes Visit's To The USA Within The Context Of American Economic Aid To
Turkey: A Case Study On The Interaction Between Foreign Policy And Domestic
Policy*

Dr. İmren Aydın Gök

imrenaydin38@gmail.com

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 27.02.2023
Kabul Tarihi-Accepted Date : 16.06.2023
DOI Number : 10.9737/historystudies.1257368

Atıf – Citation:

İmren Aydın Gök, "Türkiye'ye Yapılan Amerikan İktisadi Yardımları Bağlamında Menderes'in Abd Ziyaretleri: Dış Politika İç Politika Etkileşimi Üzerine Vaka Çalışması", *History Studies*, 15/Cumhuriyetin 100. Yılı Özel Sayısı, Ekim 2023, s.1-26.

**TÜRKİYE'YE YAPILAN AMERİKAN İKTİSADİ YARDIMLARI
BAĞLAMINDA MENDERES'İN ABD ZİYARETLERİ: DIŞ POLİTİKA – İÇ
POLİTİKA ETKİLEŞİMİ ÜZERİNE VAKA ÇALIŞMASI**

**Menderes Visit's To The USA Within The Context Of American Economic Aid To Turkey: A
Case Study On The Interaction Between Foreign Policy And Domestic Policy**

İmren Aydın Gök*

Öz

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz ekonomik etkilerini hafifletebilmek için Truman Doktrini ve Marshall Planı'ndan yararlanmış, askeri gücünü arttırmak için ise NATO üyesi olmuştur. 8 Temmuz 1948'de başlayan ve 31 Aralık 1951 itibariyle sona eren Marshall Planı'nın ardından Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) hususi kaynak aktarımı yoluyla iktisadi yardım almayı sürdürmüştür. Başbakan Adnan Menderes, batı demokrasilerinin emniyeti için Türkiye'nin üzerindeki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tehdidi ortadan kalkıncaya kadar Türkiye'ye yapılacak ekonomik yardımların artarak devam etmesi gerektiğini savunmuştur. Yardımların azalması ya da sona ermesi ihtimali belirdiğinde Menderes; yardımların devamını sağlamak için 1954 ve 1959'da ABD'yi ziyaret etmiştir. Ev sahibi ülkenin Türk heyetine karşı tutumu, 1954 ve 1959'da birbirlerinden son derece farklı olmuş; Menderes'in karşılanması, resmi temasların niteliği ve ziyaretin amacına ulaşması noktasında iki ziyaret birbirinden farklı seyretmiştir. Ziyaretlerde yaşananlar Menderes'in siyasi kariyerinde yükselişi ve düşüşü ile paralellik arz etmiştir.

Anahtar kelimeler: Türk-Amerikan İlişkileri, Türkiye'ye Yapılan Amerikan Yardımları, Adnan Menderes, Dış Politika-İç Politika Etkileşimi.

Abstract

Turkey benefited from the Truman Doctrine and Marshall Plan to alleviate the negative economic effects of World War II, and became a NATO member to increase its military power. Following the Marshall Plan, which started on July 8, 1948 and ended on December 31, 1951, Turkey continued to receive economic aid from the United States of America (USA) through private resource transfer. Prime Minister Adnan Menderes argued that for the safety of western democracies, economic aid to Turkey should continue increasingly until the threat of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) on Turkey disappeared. When the possibility of aid decreasing appeared or it was likely to be cut off, Menderes visited the USA in 1954 and 1959 to ensure the continuation of aid. The host country's attitude towards the Turkish delegation was very different from each other in 1954 and 1959; The two visits differed from each other in terms of welcoming Menderes, the nature of official contacts and the achievement of the purpose of the visit. The events experienced during the visits paralleled the rise and fall of Menderes's political career.

Keywords: Turkish – American Relations, American Aids To Turkey, Adnan Menderes, The Interaction Between Foreign Policy And Domestic Policy

* Dr., Kayseri/TÜRKİYE, imrenaydin38@gmail.com ORCID: 0000-0001-7389-4576

Giriş

1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırısıyla başlayan İkinci Dünya Savaşı; 7 Mayıs 1945'te Almanya'nın ve 2 Eylül 1945'te Japonya'nın teslim oluşuna kadar altı yıl boyunca devam etmiş; savaş sonunda Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere, Fransa ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dâhil olduğu müttefik devletler grubu galip gelirken; Almanya ve Japonya'nın yer aldığı mihver devletler grubu yenik düşmüştür. Altı yıl süren savaşın yıkıcı ekonomik etkileri ve ortaya çıkan kamuoyu tepkisi nedeniyle batılı devletler silahlı kuvvetlerinin büyük bir kısmını terhis ederken, benzer bir yıkım yaşayan SSCB, ordularını güçlendirip savaş sanayiini geliştirmeye yönelmiştir. Savaşı kendi topraklarında yaşamayan ve Avrupa'ya kıyasla son derece az kayıpla atlatan ABD ile savaş sonrası kurulacak yeni düzende Orta Avrupa'dan Çin'e kadar birçok devlet üzerinde taleplerde bulunan SSCB, savaş sonrası sürecin iki önemli aktörü olarak öne çıkmıştır.¹

Savaş süresince ordusunu her an savaşa hazır tutan ve büyük ekonomik kayıplar yaşayan, bununla birlikte fiilen savaşa girmeksizin denge politikası izleyen Türkiye;² SSCB'nin 17 Eylül 1925 tarihli Türk – Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması'nı İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni duruma uymadığı ve iyileştirmeye tabi tutulması gerekçesiyle yenilemeyeceklerini bildirmesinin ardından askeri bir tehditle karşı karşıya kaldığını anlamıştır. Nitekim durum birkaç ay içerisinde netleşmiş, SSCB'nin Türkiye'nin doğu sınırında kendisi lehine hak talep ettiği ve Boğazların yönetiminde söz sahibi olmak istediği SSCB Dışişleri Bakanı Molotov tarafından Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e bildirilmiştir.³

Ortaya çıkan durum karşısında Türkiye'nin refleksi SSCB karşısında politik yalnızlık içinde olmamak ve hem ekonomik hem askeri anlamda güçlenmek adına ABD desteğine yönelmek olmuştur.⁴ Türkiye ilk olarak savaş sonrası kurulacak yeni düzenin esaslarını belirleyebilmek ve kalıcı bir barış ortamı sağlayabilmek için ABD'nin çağrısıyla 25 Nisan 1945'te toplanan San Francisco Konferansı'na katılmıştır.⁵ ABD ise konferanstan yaklaşık bir yıl sonra; -1944'te vefat ettiği halde savaş şartları nedeniyle naaşı gönderilemeyen- Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini Missouri Zırhlısı'nın önderlik ettiği küçük bir donanmayla Türkiye'ye göndererek SSCB karşısında ve Türkiye'nin yanında olduğu politik pozisyonunu göstermiştir.⁶

Savaş sonrası batı demokrasilerinin siyasi ve ekonomik lideri olarak öne çıkan ABD'nin yönlendirmesiyle kapitalist sistem genişlemeye başlamış; Amerikan kaynaklı yatırımlar, dış yardım ve krediler, bu genişleme sürecinin kritik araçlarını oluşturmuştur.⁷ Türkiye ile ABD arasındaki politik yakınlaşmanın ilk ekonomik getirisi 22 Mayıs 1947'de “Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Yasası” adıyla kanunlaşan ve Truman Doktrini olarak bilinen⁸ program dahilinde Türkiye'ye 1947'den itibaren yapılan 687 milyon dolarlık yardım olmuştur. Bu yardım başlangıçta Truman Doktrini kapsamında yapılmış, 1948'den itibaren ise Marshall Planı adı altında ve sadece Türkiye ile Yunanistan'ın değil, on altı Avrupa devletinin yararlandığı kapsamlı

¹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih, 1789 – 2012*, Der Yayınları, İstanbul 2013, s. 918 – 919.

² Necdet Ekinci, “İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2012, s. 1281-1284.

³ *Türk Dış Politikasında 50 Yıl- İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939 – 1946)*, Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara 1973, s. 249 – 266.

⁴ Nuri Karakaş, *Türk – Amerikan Siyasi İlişkileri (1939 – 1952)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013, s. 221.

⁵ Wayne Bowen, “Türkiye ve İkinci Dünya Savaşı: Tarafsız Fakat Savaşmayan Ülke”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. 16, s. 1499 – 1500.

⁶ Cüneyt Akalın, “Missouri'nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Ocak 2013, s.3

⁷ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908- 2002*, İmge Kitabevi, Ankara 2005, s. 96.

⁸ Mahmut Akkor, “II. Dünya Savaşı'nın Sonu ve Truman Doktrini'nin Ortaya Çıkışı”, *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2, Sayı 2, Güz 2017, s. 4-9.

bir kalkınma programı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.⁹ Marshall Planı, Truman Doktrini gibi yalnızca askeri yardımı değil genel bir ekonomik kalkınmayı hedeflediği için tarım, enerji, ulaşım ve lojistik imkânların geliştirilmesi gibi sahalara da yönelmiş; bu kapsamda Türkiye'ye 1950'ye kadar borç ve sonrasında hibe olmak üzere¹⁰ sadece 1951 sonuna kadar toplam 351 milyon dolar yardım yapılmıştır.¹¹ Bahsi geçen yardımların yapıldığı dönemde Türkiye çok partili hayata geçişin getirdiği siyasi hareketlilik ile meşgul olmuş ve 1950 genel seçimleriyle iktidar değişikliğine gitmiştir. CHP'nin devletçi ekonomi politikalarını hedef alan; özel girişimi geliştirmek, yabancı sermaye ve tekniğini Türkiye'ye getirmek gibi hedefler koyan; dış politikada Amerikan, İngiliz ve Fransız dostluklarına bağlı kalınacağı gibi noktaları öne çıkaran seçim propagandasıyla DP;¹² 14 Mayıs 1950 seçimlerinden yüzde 53 oy oranı ve 487 milletvekilliğinin 416'sını alarak iktidar partisi sıfatıyla çıkmıştır.¹³

Dış politikada Amerikan, İngiliz ve Fransız dostluklarına vurgu yapan Demokrat Parti'nin iktidara gelişi Amerikan basınında yalnız Türkiye'nin değil tüm batı demokrasilerinin iftihar etmesi gereken bir durum olarak yorumlanmıştır. Zafer'in New York Times'tan aktardığına göre; "Türkiye Soğuk Savaş'ta daima batı ile beraberdir ve beraber kalacaktır denilerek Türkiye'nin dış politikasına ilişkin beklenti dile getirilmiştir. Benzer şekilde New York radyosunda Türkiye'nin komünizm aleyhtarı ve batı yanlısı olduğu dile getirilmiştir. Londra'nın görüşünü yansıtan BBC; Doğu Avrupa'da pek çok memleket totaliter rejimlere yaklaşırken Türkiye'nin demokrasi yolunda yürümesini kayda değer bulmuştur. Paris basınından Le Matin ise demokrasi yolunda Türkiye'nin taşımak zorunda olduğu ağır askeri yükten bahsetmiştir.¹⁴ Menderes de iktidara gelişini takiben dış basına verdiği röportajlarda dış politikada takındıkları tutumun Türkiye'ye olan maliyetine vurgu yapmıştır. Seçimlerden kısa bir süre sonra 5 Haziran 1950 tarihinde The Daily Mail gazetesine röportaj veren Başbakan Menderes; SSCB ile dostane ilişkiler içerisinde olmayı Türkiye'nin istediğini; Türkiye'nin SSCB'den ne bir talebi ne de SSCB'ye verecek bir şeyi olduğunu ancak Rus tehdidinin Türkiye üzerinde artarak devam ettiğini dile getirmiştir.¹⁵ 31 Aralık 1951 itibarıyla sonlanacak olan Marshall Planı'nın bitimine bir ay kala Kasım 1951'de Kanadalı muhabir Lawrence Henderson'a verdiği bir röportajda ise Menderes; Türkiye için SSCB tehdidinin devam ettiğini, Türkiye'nin iktisadi gelişimi önündeki en büyük engelin yıllardır bütçesinin yarısından fazlasını askeri harcamalara ayırmak zorunda kalması olduğunu, batı demokrasilerinin emniyeti için Türkiye'ye yapılan ABD yardımlarının artarak devam etmesi gerektiğini dile getirmiştir.¹⁶ Nitekim Menderes'in talebine uygun olacak şekilde Marshall Planı'ndan daha sonraki dönemlerde de faydalanmayı mümkün kılan bir protokol ile ABD, "Hususi Kaynak" aktarımı yoluyla Türkiye'ye yardım yapmaya devam etmiştir.¹⁷ Hususi kaynak aktarımı yoluyla Türkiye 1960'a kadar toplam 725 milyar 600 milyon dolar hibe almıştır.¹⁸

Buraya kadar olan kısımda görüldüğü üzere Türkiye, SSCB saldırısına karşı uluslararası politik pozisyonunu ABD eksenine yakın tutmuş, ekonomik kalkınma için Truman Doktrini ve Marshall Planı'ndan faydalanmıştır. Bunlara ek olarak Türkiye, askeri güç elde etmek için NATO

⁹ Fuad Köprülü (İstanbul); 23.05.1952, TBMM, TBMM TD (9. Dönem), Cilt: 15, s. 309 – 311.

¹⁰ BCA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi), Marshall Planı ve Türkiye'deki Tatbikatı Hakkında Muhtıra, 30.1.0.0 / 125.801.5, 04.01.1952.

¹¹ TBMM TD, *agt*, s. 310-311.

¹² "Demokrat Parti Seçim Beyannamesi", *Zafer*, 9 Mayıs 1950, s. 1- 2.

¹³ TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2012, s. 5, 9.

¹⁴ "Dünya Basınında Seçimin Akisleri", *Zafer*, 17 Mayıs 1950, s.6

¹⁵ BCA, *The Daily Mail'de Yayınlanan Türkiye'nin Dış Politikası Hakkında Başbakan Adnan Menderes'le Yapılan Röportaj*, 30.1.0.0 / 60.372.3, 05.06.1950.

¹⁶ BCA, *Kanadalı Radyo Muhabiri Lawrence Henderson'un Adnan Menderes'le Yaptığı Mülakat*, 30.1.0.0 / 132.855.7, 13.12.1951.

¹⁷ BCA, *Türkiye'de Marşal Planı Adlı Kitaplar*, 490.1.0.0 / 1456.41.3, 23.05.1952.

¹⁸ *Türkiye'ye Amerikan İktisadi Yardımları (1949-1969)*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara 1970, s. 19.

üyeliğine yönelmiştir.¹⁹ ABD, 15 Mayıs 1951'de Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya alınması talebeni üye ülkelere teklif etmiştir. NATO Bakanlar Konseyi'nin, 16-20 Eylül 1951 tarihleri arasında Ottawa'da yaptığı toplantının sonunda yapılan özel bir oturumda, Türkiye'nin NATO'ya üye olarak çağırılmasına oybirliği ile karar verilmiş ve NATO Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesi kararını 16 Şubat 1952'de onaylamıştır.²⁰ NATO'ya bir askeri savunma ittifakından daha fazla anlam yükleyerek bu kuruluşu uluslararası problemlerin çözümü, devletler arası dayanışmanın artırılması ve dünya barışının sağlanması hedefinde güçlü bir dış politika unsuru olarak gören Türkiye; 18 Şubat 1952'de TBMM'de hazır 410 milletvekilinden 409'unun oyuyla Türkiye'yi NATO üyesi yapan anlaşmayı kabul etmiştir.²¹

İkinci Dünya Savaşı sonunda Türk - İngiliz ittifakını sonlandırarak Türkiye'deki liberal – batı etkisine son vermek isteyen, büyük miktarda askeri gücü uzun süre besleyemeyeceğini düşündüğü Türkiye'nin direncini kırarak kendisine yaklaştırmayı hedefleyen SSCB'nin tehditkâr ve talepkâr tutumu; hedeflenenin tam tersi etki yaratarak Türkiye'yi NATO üyeliğine kadar götüren bir sonucu ortaya çıkarmıştır.²² Bununla birlikte SSCB; İkinci Dünya Savaşı sonrası öne sürdüğü talepleri 30 Mayıs 1953 tarihli bir nota ile geri çekmiş, Türkiye'den herhangi bir toprak taleplerinin bulunmadığını ve Boğazların yönetiminin Türkiye için kabul edilebilir şartlarda sağlanmasına razı olduklarını bildirmiştir.²³ Yapılan açıklama Türkiye açısından memnuniyet verici bulursa ve SSCB Türkiye için tehdit olmaktan vazgeçmiş görünse de Türkiye, NATO üyesi bir devlet olmanın kendisine yüklediği misyonu sürdürmüştü; dış politikada ABD ekseninde kalmaya devam etmiştir. Türkiye topraklarına saldırı ihtimali ortadan kalkmış görünse de Türkiye'nin kuzeybatı ve kuzeydoğu sınırına yakın bölgeler ile Ortadoğu'da devam eden Sovyet yayılcılığı; NATO üyesi olan Türkiye'nin çevrelenmesi anlamına geldiğinden; Türkiye ABD'nin ekonomik desteğini geçmişte olduğu gibi talep etmeye devam etmiştir.²⁴ Menderes bu yöndeki taleplerini iletmek üzere ilki 1954 diğeri 1959'da olmak üzere ABD'ye iki ziyaret gerçekleştirmiştir.

1. Başbakan Adnan Menderes'in Amerika Birleşik Devletleri'ni İlk Ziyareti (30 Mayıs-6 Haziran 1954)

Menderes'in 1954 seçimlerinden hemen sonra gerçekleştirdiği ABD ziyaretinin sebebini daha iyi anlayabilmek için geride bırakılan dört yılın ekonomik görünümünü değerlendirmek yerinde olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Marshall Planı ile Türk ekonomisi dışa açılmış, Türkiye ABD'li uzmanların kalkınma raporları ile sanayi yatırımlarından uzak tutularak Avrupa için gıda ve hammadde tedarikçisi konumuna getirilmiştir. Savaştan sonraki birkaç yıl içinde Avrupa kendini toplayarak yeniden tarım ürünleri üretebilir hale gelmiş ve Türkiye'ye duyduğu ihtiyaç azalmış, bu durumda Türkiye'nin ihracatı azalırken ithalatı artmaya devam etmiştir. Azalan ihracat ve artan ithalat kaçınılmaz olarak bütçe açığı oluşturmuş ve oluşan açık emisyonla gidilerek kapatılmaya çalışılmıştır. Üretime dayanmayan para bolluğu, 1950'de eksi yüzde 10.2 olan enflasyonun 1954'te yüzde 11'e yükselmesi sonucunu doğurmuştur. 1952'de Marshall Planı'nın sona ermesiyle –yani dış kaynakların kurumasıyla- ithalat da yapılamaz olmuş, Türkiye'nin sınıai ürünlerde dışa bağımlılığı azalmadığı halde Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içinde dış ticaretin

¹⁹ Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi- III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019, s. 130.

²⁰ İsmail Efe, "NATO'ya Üyelik Sürecinde Türkiye – ABD İlişkileri Ve Türk Kamuoyundaki Akisleri", *History Studies*, 11/2, Nisan 2019, s.615

²¹ Fuad Köprülü (İstanbul); 18.02.1952, TBMM, TBMM TD, (9. Dönem), Cilt:13, s. 313 – 345.

²² Karakaş, *age*, s. 221.

²³ BCA, *Sovyet Rusya Hariciye Bakanı M. Motolof'un Türk – Rus İlişkileri Hakkında Beyanatına Dair*, 30.1.0.0 / 61.376.17, 30.05.1953.

²⁴ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774 – 2000*, Çev. Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul 2003, s. 122-124.

payı 1953'ten itibaren düzenli olarak düşmüştür. Diğer yandan 1950'de 9.694,2 milyon TL olan GSMH, 1954'te 15.914,5 milyon TL'ye yükselmiştir. Bu yükselme TL'nin resmi kurunun, piyasadaki gerçek değerinden yüzde 108 oranında daha yüksek oluşundan kaynaklanmıştır. Dolayısıyla GSMH'ye bakılarak Türk ekonomisinin büyüdüğünü gösteren ekonomik veriler, pratikte ortaya çıkan darboğazla çelişir hale gelmiştir. Gelinen noktada yeni kredi imkânları Türk ekonomisinin içine düştüğü darboğazı rahatlatacak tek çare olarak görülmüştür.²⁵ Diğer yandan NATO üyesi ülkeler arasında nüfus ve olanaklar bakımından kıyaslama yapıldığında en çok askeri Türkiye'nin silah altında tutması ekonomiye ağır bir yük yüklemiştir. Hükümet uzun vadede mali zorlukların aşılabileceğini ancak kısa vadede daha fazla askeri ve ekonomik yardıma ihtiyaç olduğunu öne sürmüştür; Menderes bu yöndeki taleplerini dile getirmek üzere ABD gezisini planlamıştır.²⁶

Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950 seçimleri ile başlayan ilk iktidar dönemi, 12 Mart 1954'te seçimlerin yenilenmesi kararıyla sona yaklaşmıştır.²⁷ Seçimlerin yenilenmesine birkaç ay kala Cumhurbaşkanı Celal Bayar, ABD Başkanı Eisenhower tarafından aldığı davet üzerine²⁸ resmi temaslarda ve incelemelerde bulunmak amacıyla 18 Ocak 1954'de yurttan ayrılarak ABD seyahatine çıkmıştır. Bayar'ın ABD programı, Mayıs 1954 seçimleri öncesi muhalefete karşı bir güç gösterisi niteliğinde olmuştur.²⁹ 41 gün süren seyahatinde Bayar, Türkiye'nin komünizm karşısında hür dünya idealine bağlılığından bahsetmiştir. Bayar Türkiye'yi stratejik açıdan önemli coğrafi bir konumda, ABD'yi örnek alan ve laik bir devlet olarak tanıtmıştır. Ayrıca Türkiye'nin özel girişimi destekleyen ve yabancı sermaye yatırımlarına kapısını açan bir politika izlediğinden de bahsetmiştir.³⁰ Bu söylemleriyle Bayar, bir yandan Türkiye'ye daha fazla yabancı sermaye akışı sağlamak için neler yapılabileceğini araştırmış, diğer yandan Türkiye'nin dış borçlarını rahatlatmak için bir kredi temin etmeye çalışmıştır.³¹

Bayar'ın kredi arayışı prensipte anlaşmaya varılarak neticelenmiş ancak Türkiye seçimlere çok yaklaştığı için, o tarihlerde alınacak bir kredinin Menderes'in imajını olumsuz etkileyeceği düşünüldükten sonra, kredi temini seçim sonrasına bırakılmıştır. Menderes seçim öncesi iktisadi yardım görüşmesine giderek imajını zedelemek istemezken, ABD'li yetkililer de iktisadi yardım için seçim sonucunu görmeyi tercih etmiştir. Menderes, resmi temaslarda bulunmak üzere ABD'ye davet edildiğini kabinedeki arkadaşlarıyla paylaşmış ancak ziyaretin içeriği ve gideceği tarihle ilgili kamuoyuna detaylı bilgi vermemiştir. ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ise yaptığı bir basın toplantısında Menderes'in ziyaretinin iktisadi ve mali hususlar ile ilgili olacağını söylemiştir.³² Bu açıklamalardan kısa süre sonra Türkiye 2 Mayıs 1954'te genel seçimlere gitmiştir. Seçimlerden yüzde 57,6 oy oranı ile seçimin kazananı olarak çıkan ve 503 milletvekili

²⁵ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919 – 1980*, C I. İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.486- 489.

²⁶ Oral Sander, *Türk Amerikan İlişkileri 1947 – 1964*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1979, s. 98- 99.

²⁷ Hulusi Köymen (Bursa); 12.03.1954, TBMM, TBMM ZC, (9. Dönem), Cilt: 29, s. 919, 953 – 956.

²⁸ Celal Bayar; 01.10.1953, TBMM, TBMM TD, (9. Dönem), Cilt: 25, s. 13, 17.

²⁹ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946 – 1960*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s. 484.

³⁰ Gezinin detayları ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız: *Resmi Ziyaret – Türkiye Cumhuriyeti Celal Bayar'ın Birleşik Amerika'yı Ziyaretinin Hikayesi Ocak – Mart 1954*, Birleşik Amerika Haberler Teşkilatı Ankara Merkezi, Ankara 1954.

³¹ “Amerika’dan İstikraz”, *Akşam*, 19 Ocak 1954, s.2

³² Konuyla ilgili olarak *Akis* dergisinde “Amerika’nın Ankara’da bir Demokrat hükümeti bir Halkçı hükümete tercih ettiği bilinmeyen şey değildir ve bu hususi şekilde birçok defa itiraf olunmuştur” yorumu yapılmıştır.

“Başvekilin Amerika Seyahati”, *Akis*, 29 Mayıs 1954, s. 10

“Başvekilin Amerika Seyahati”, *Akis*, 12 Haziran 1954, s. 7

“Adnan Menderes Bugün Amerika’ya Hareket Ediyor”, *Milliyet*, 30 Mayıs 1954, s. 3

ile meclise yeniden iktidar partisi sıfatıyla giren DP³³, Adnan Menderes'in başbakan olarak hükümeti kurmasıyla yeniden göreve başlamıştır.³⁴

Bir önceki döneme göre oy oranını ve sandalye sayısını arttırarak 2 Mayıs seçimlerinden güçlenerek çıkan Menderes, seçimlerin üzerinden bir ay geçmeden, 30 Mayıs 1954 Pazar sabahı saat 08.20'de ABD'ye gitmek üzere Etimesgut Askeri Havaalanı'ndan ayrılmıştır. Menderes'i Ankara'dan Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan, meclis başkan vekilleri, bakanlar, başbakanlık müsteşarı, Danıştay, Yargıtay ve Sayıştay başkanları, milletvekilleri, generaller, Amerikan Büyükelçiliği Müsteşarı, İtalya ve Yunanistan Büyükelçileri, il genel meclisi ve belediye meclisi üyeleri, üniversite rektörü ve öğrenci temsilcileri, yerli ve yabancı basın mensupları ve daha birçok resmi görevli uğurlamıştır.³⁵ 30 Mayıs sabahı Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Muharrem Nuri Birgi, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nurettin Baransel, Dışişleri Bakanlığı İkinci Daire Genel Müdürü Orhan Eralp, Milletlerarası Ekonomik İşler Dairesi Genel Müdürü Melih Esenbel, Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Muzaffer Ersü, Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürü Burhan Ulutan, İstatistik Genel Müdürü Şefik İnan ve Anadolu Ajansı Genel Müdürü Şerif Arzık'tan oluşan heyete Emniyet Başmüfettişi Nevzat Erenalp, Emniyet Müfettişi Vural Kakmacı ve Başbakan'ın şoförü Hayri Özüğür'un refakat etmesiyle Başbakan Menderes on dört kişilik bir heyetle yola çıkmıştır. Heyete ödenecek yevmiyenin mümkün olan en yüksek misiller üzerinden hesaplanması ve otomobil, ziyafet, büro masrafı gibi temsil giderlerinin de kabul edilerek 1954 bütçesinden karşılanması kararlaştırılmıştır.³⁶

6

Vatan gazetesinden Ahmet Emin Yalman, Menderes'in temaslarını takip etmek üzere ABD'ye gitmiş ve Menderes'in, kısa süre önce ABD ziyareti esnasında Bayar'ın etkilerini biçmek üzere ABD'ye gittiği yorumunu yapmıştır.³⁷ Yalman'a göre Amerika, siyasi tereddütleri olan eski müttefikleri karşısında ne yapacağını şaşırılmış durumdadır ve Türkiye'nin ne istediğini bilen, azimli, kararlı ve güvenilir duruşuna muhtaçtır. Amerika parasını sokağa atma meylini bırakmış ve yalnızca verimli gördüğü alanlara yönlendirme kararı almıştır, Türkiye bunların başında gelmektedir.³⁸ Yalman'ın yorumunu destekleyen bir ifade The New York Times'ta da yer almış,³⁹

"O, Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın bir aylık ABD gezisini takip ediyor. Menderes, bu ziyaret sırasında Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Türkiye'nin 400.000 kişilik ordusunun tüm yükünü 'batmadan tek başına taşıyamayacağını' bildirdiğini söyledi. O zamandan beri Sayın Bayar'ın Demokrat partisi, önümüzdeki dört yıl boyunca siyasi istikrarı güvence altına alarak Parlamento seçimlerinde yankılanan bir zafer kazandı ve yabancı yatırımı teşvik eden yeni yasalar yürürlüğe girdi."

denilmiştir. Vatan'dan Altemur Kılıç ise Sovyet yayılcılığına ödünler vermeyi göze alan politikalara karşı, yayılcılığa kesin olarak hayır diyebilmek ve kolektif güvenlik sistemleri geliştirmek arzusunda Türkiye'nin Amerika ile hemfikir oluşunu, verilecek her türlü yardımın hak edildiği şeklinde yorumlamış ve Türkiye'nin sadakaya ihtiyacı olmamakla birlikte Amerika'nın kendi siyasetini yürütebilmek için Türkiye'ye ihtiyacı olduğu yorumunu yapmıştır.⁴⁰

³³ TÜİK, *age*, s. 4-10,

https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu_secimdeki_partiler?p_secim_yili=1954 (E.T. 14.10.2021)

³⁴ Celal Bayar; 14.05.1954, TBMM, TBMM ZC (10. Dönem), Cilt:1, s. 9.

³⁵ Hayri Bars, "Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes'in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri", *Donanma Dergisi* (408 Sayılı Ek), Deniz Basımevi, İstanbul 1954, s. 9.

³⁶ BCA, *ABD'yi Ziyaret Edecek Olan Başvekil Adnan Menderes'e Refakat Edecekler ile Bunlara Yevmiye Verilmesi*, 30.18.1.2/136.49.18, 10.06.1954.

³⁷ Ahmet Emin Yalman, "Washington Mülakatından Hayırlı Netice Bekleyebiliriz", *Vatan*, 30 Mayıs 1954, s.1,7.

³⁸ Ahmet Emin Yalman, "Amerika'nın Türkiye'ye Dayanmaya İhtiyacı Var", *Vatan*, 31 Mayıs 1954, s.1.

³⁹ "Turkish Premier Here To Push Aid", *The New York Times*, 2 June 1954, p.8

⁴⁰ Altemur Kılıç, "Başbakanın Amerika Seyahati", *Vatan*, 2 Haziran 1954, s. 3.

Benzer bir yorum Amerikan basınında da kendine yer bulmuştur. Milliyet'in Washington Daily News'ten aktardığına göre başka devletlerin Amerika'ya şüphe ve güvensizlikle yaklaşmasına karşın Türk hükümetinin olumlu tavrı ve daha önce verilen yardımların son derece verimli kullanılması Türkiye'nin itibarını Amerika'nın nezdinde yükseltmiştir.⁴¹ The New York Times'ta ise Türkiye'nin uluslararası taahhütleri ile mevcut potansiyeli arasındaki boşluğu kapatmak için Menderes'in Washington'ın yardımına ihtiyaç olduğu argümanını savunacağı; ülke ekonomisine giderek daha ağır bir yük getiren kuvvetlerin muhafazası ve tesislerin inşası için ABD'den uzun vadeli askeri ve ekonomik yardım talep edeceği dile getirilmiştir.⁴²

Türkiye'den ayrılışının ardından Başbakan Menderes'in ilk durağı Yunanistan olmuş, Hellenion Havaalanı'nda Yunan Başbakanı Mareşal Papagos'la Balkan Pakti'nin askeri bir ittifaka dönüştürülmesi üzerine kısa bir görüşme gerçekleştirmiştir. Ardından İtalya'ya hareket eden Menderes, Napoli'de Atlantik Pakti Güney Avrupa Kesimi Başkumandanı Amiral William Fichteler ile görüşmüştür ki Menderes'i Napoli'den Amerika'ya taşıyan uçak Fichteler'in hususi uçağıdır. İtalya'dan sonra ABD'ye yönelen Menderes, geceyi geçirmek üzere New York Idlewild Havaalanı'na iniş yapmış, burada Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Avra Warren ve Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Daimî Delegatesi Selim Sarper tarafından karşılanmıştır. Havaalanında kalabalık bir basın mensupları grubu Menderes'i karşılamış ve kendisine pek çok soru yöneltmiş; Menderes ise tüm sorulara detaylı cevaplar vermek yerine; Ankara ve Washington'ı ortak olarak ilgilendiren konularda Başkan Eisenhower ile görüşmek üzere geldiğini ifade etmiştir.⁴³ Geziyi gözlemleyen Ahmet Emin Yalman, Amerikan basınının Menderes'e çok büyük ilgi gösterdiğini, neredeyse her hareketinin defalarca fotoğraflandığını bildirmiştir.⁴⁴

1 Haziran'da Washington'a hareket eden Menderes, 4 Haziran'a kadar sürecek olan resmi temaslarını her türlü protokol ve gösterişten uzak, yalnızca yapacağı görüşmelere odaklı olarak planlamıştır. Başbakan'ın programında Başkan Eisenhower, Yabancı Memleketlere Yardım Dairesi Başkanı Harold Stassen, Savunma Bakanı Charles Wilson, Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ile yapılacak görüşmeler yer almış ve dönüşünden önce yapılan görüşmeler ve neticeleri ile ilgili iki ülke adına ortak bir tebliğ yayınlanması kararlaştırılmıştır. Görüşmelerin ana teması iktisadi, mali, askeri ve siyasi konular olarak belirlenmiştir.⁴⁵ New York Times'ta Menderes'in ziyareti; hür dünyanın savunulmasında Türkiye'nin önemi bağlamında değerlendirilmiş ve aşağıdaki satırlara yer verilmiştir:⁴⁶

“Amerikalılar, Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'i ve Washington'da bir dizi konferansa başlayan hükümetteki bir grup seçkin meslektaşını sıcak bir şekilde karşılamaktan mutluluk duyacaklardır. Bu konferanslar, Türk gücünün özgür dünyanın savunulmasında hayati bir faktör olduğu bir zamanda Türkiye'nin nasıl daha güçlü hale getirileceği ile ilgilidir. Bir avukat ve bir çiftçi olan Menderes Bey, serbest piyasa sistemini ısrarla savunduğu için Amerika Birleşik Devletleri'nde birçok arkadaş edinmiştir. Sekiz yıl önce o ve bazı yandaşları, devlete ait ticari faaliyetlere son vermeye dayalı bir muhalefet örgütlemek için Türkiye'nin hâkim partisinden ayrıldı. Özel girişime ve ülkenin ekonomik yaşamını bireye açma ihtimaline başvurdular. Bu yeni demokratik parti, 1950'deki seçimleri aldı ve bu yıl etkileyici bir çoğunlukla iktidara geri döndü. Partinin iyi bir sicili var ve Türkiye'nin bu sıkıntılı yıllarda oynadığı rolde bir güç kulesi oldu. Bu adamlar bizim iyi dostlarımız ve özgürlüğün iyi dostları. Onları aramızda görmekten

⁴¹ “Türk Amerikan Siyasi Görüşmeleri Sona Erdi”, *Milliyet*, 5 Haziran 1954, s.1, 3.

⁴² “Premier Of Turkey Is En Route To U.S.”, *The New York Times*, 31 May 1954, p.5

⁴³ Bars, *age*, s. 9, 15.

⁴⁴ Ahmet Emin Yalman, “Türkiye Bir Hızır Rolü Oynayabilir” *Vatan*, 1 Haziran 1954, s.1,7.

⁴⁵ “Newyork'taki İlk Beyanat”, *Akşam*, 1 Haziran 1954, s.1-2

“Başbakan Adnan Menderes Bugün Amerika'ya Gidiyor”, *Vatan*, 30 Mayıs 1954, s.1,7

⁴⁶ “Visitors From Turkey”, *The New York Times*, 1 June 1954, p. 26.

mutluluk duyuyoruz ve haklı olarak ve ortaklaşa ilgilendiğimiz sorunlar hakkında konuşma fırsatını memnuniyetle karşılıyoruz.”

Görüldüğü üzere Amerikan basını SSCB karşısında hür dünya idealinin devamı için Türkiye'nin güçlendirilmesi bağlamında konuyu ele almıştır. Başbakan Menderes Amerikan televizyon ve radyo kanallarında yayınlanan ilk açıklamalarında da benzer noktaları vurgulamış, Amerika'nın hür dünya ideali ve dünya barışı için sarf ettiği gayretlerden bahsederek, Türkiye'ye verilen askeri ve iktisadi yardımlar için minnettar olduklarını dile getirmiştir. Menderes'in Amerikan radyo ve televizyon kanallarında; “Menderes'in Amerikan milletine hitabı” başlığıyla duyurulan sözleri şu şekildedir:⁴⁷

“Amerikan topraklarına ayak bastığım bu sırada, Türk milletinin büyük Amerikan milleti hakkında duyduğu hisleri bildirmeyi ilk ve zevkli vazife telakki etmekteyim. Milletlerin bağımsızlık ve hürriyetlerinin müdafasını her türlü tecavüze karşı sağlamak ve dünya barışını korumak maksadıyla Amerikan milletinin bir ideale matuf olmakla beraber realist bir görüşle sarfettiği gayretleri Türk milleti büyük bir hayranlıkla takip etmektedir. Bundan başka memleketim kendisine bahşedilen askeri yardımın kıymetini tamamıyla taktir etmekte ve iktisadi yardımdan dolayı da Birleşik Amerika'ya derin bir minnettarlık duymaktadır. Reiscumhurumuzun bir müddet önce buraya yaptığı ziyareti sırasında büyük Amerikan milleti ve hükümeti tarafından kendisine gösterilen samimi ve dostane hüsnü kabulün bütün Türk milletinin kalbine tesir ettiğini bir defa daha tekrarlamak isterim. Bu arada Birleşik Amerika ile Türkiye arasındaki iş birliği zihniyetinin ve görüş birliğinin gayet sağlam temellere dayandığını ve NATO teşkilatı çerçevesini aşmış olduğunu belirtmek isterim. Bu sıkı münasebetlerin ve iş birliğinin neticesi olarak aramızda müşterek menfaati ilgilendiren meseleler bulunması gayet tabiidir. Bu seyahati sağlayarak bana bu meseleleri görüşme fırsatı verdiğinden dolayı Amerika hükümetine karşı bilhassa müteşekkirim.”

Cumhuriyet gazetesinde Menderes'in her iki ülkeyi ve dünya gündemini ilgilendiren konularda temaslar yürüteceği ve tarafların kati bir gündem hazırlığına gerek görmediği söylenmiş bununla birlikte iktisadi konuların ön plana alınacağı ve Türkiye'nin sınai ve zirai kalkınmasının bu ziyaretten sonra hız kazanmasının beklendiği yorumu yapılmıştır.⁴⁸ Nitekim Menderes görüşmelerinde askeri ve iktisadi yardım hususlarını birlikte ele almış; Türkiye'nin hür dünyanın çıkarları için taşıdığı askeri yükler nedeniyle ekonomik yardım konusunda da özel bir ilgi görmesi gerektiğini savunmuştur. Aksi taktirde tek başına askeri yardımın kendi kendini baltaladığını savunan Menderes; büyüyen askeri programın Türkiye'nin görece gelişmemiş ekonomisi üzerinde baskı oluşturduğunu ileri sürmüştür.⁴⁹

Menderes'in resmi temasları 1-4 Haziran tarihleri arasında gerçekleşmiş; Menderes, Başkan Eisenhower, Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, Savunma Bakanı Wilson, Yabancı Memleketlere Yardım Dairesi Başkanı Harold Stassen ve diğer yüksek rütbeli Amerikan ricali ile görüşmeler gerçekleştirmiştir.⁵⁰ Görüşme programı 1 Haziranda Yabancı Memleketlere Yardım Dairesi Başkanı Harold Stassen, 2 Haziran öğleden önce Başkan Eisenhower, öğleden sonra Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ve iki görüşme arasında Amerikan Temsilciler Meclisi üyeleriyle görüşme, 3 Haziranda Amerikan Overseas Writers gazeteciler cemiyetinin yüzden fazla üyesiyle yemekli toplantı ve basın açıklaması, sonrasında Savunma Bakanı Charles Wilson ve Amerika Kara Kuvvetleri Başkanı Genel Ridgway ile görüşme, 4 Haziran öğleden önce Başkan Eisenhower, öğleden sonra Yabancı Memleketlere Yardım Dairesi Başkanı Harold Stassen ve Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ile görüşme şeklinde gerçekleşmiştir. Menderes görüşmelerinde ve basın açıklamalarında Türkiye'nin SSCB'ye coğrafi yakınlığı sebebiyle tehlikeyle burun buruna olduğunu buna rağmen NATO çizgisinden taviz vermediğini dile getirmiş; NATO'nun yalnız askeri değil aynı zamanda siyasi bakımdan da birlik haline getirilmesi

⁴⁷ “Başbakan Menderes Bugün Eisenhower'le Görüşecek”, *Akşam*, 2 Haziran 1954, s.1-2

⁴⁸ “Menderes New York'a Vardı Bugün Washington'a Hareket Ediyor”, *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1954, s.1

⁴⁹ “Eisenhower Arranges Talk”, *The New York Times*, 2 June 1954, p.8.

⁵⁰ Bars, *age*, s. 29

fikrini öne çıkarmıştır.⁵¹ Başbakan Menderes'in Başkan Eisenhower ile 2 Haziran tarihli görüşmesi sabah saat 09.30 civarında başlamış ve yaklaşık yarım saat sürmüştür. Görüşmeye Türkiye'nin Washinton Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin ve Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Avra Warren eşlik etmiştir. 4 Haziran tarihli görüşme öğleden sonra 13.00'da Başkan Eisenhower'ın Başbakan Menderes onuruna verdiği bir öğle yemeği sırasında gerçekleşmiş; yemeğe Büyükelçi Feridun Cemal Erkin, Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu, Millî Savunma Bakanı Etem Menderes, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nurettin Baransel, Beyaz Saray Sözcüsü Joseph W. Martin, Hazine Bakanı George Humphrey, Yabancı Memleketlere Yardım Dairesi Başkanı Harold Stassen, Senatör Walter George, Senatör Alexander Wiley, Kongre Üyesi Robert Chiperfield, Kongre Üyesi Thomas Gordon, Bakan Yardımcısı Henry Byroade, Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Avra Warren, Türkiye Dış İlişkiler Misyon Müdürü Leon Dayton, Türkiye'deki Müşterek Amerikan Askeri Misyonu Şefi Tümgeneral Whitfield Shepard ve ekonomist Gabriel Hauge katılmıştır.⁵² Menderes'in ziyareti sırasında Türkiye'nin Washington Büyükelçisi olarak görev yapan Feridun Cemal Erkin anılarında, Menderes'in ABD'li devlet adamlarıyla yaptığı görüşmeleri uygun ve uysal olarak sürdürdüğünü yalnız Stassen ile olan görüşmesinde sorun yaşadığını ifade etmiştir. Menderes, Stassen ile görüşmesinde 300 milyon dolarlık bir kredi istemiş, Stassen ise buna olumlu bir yanıt vermemiştir. Başbakan çabalarının başarılı olmadığını görünce Stassen'nin yanından kalkmak istemiş, Zorlu ise Menderes'e ısrara devam etmesini önermiştir. Bunun üzerine Başbakan Zorlu'yu "Olmaz diyor, ne inat edip duruyorsun" diyerek uyarılmış ve müzakereyi ileride daha uygun bir zamanda yeniden ele almak üzere sonlandırmıştır.⁵³

4 Haziran'da resmi temasları sona eren Menderes'in dönüşü 6 Haziran tarihinde gerçekleşmiştir. Akşam'ın Washington News'ten aktardığına göre, Menderes'in ziyaretinin asıl amacı Ortadoğu'yu Sovyet tecavüzünden korumak için alınacak önlemler ve bu kapsamda Türkiye'ye yapılacak yardımlar olarak ifade edilmiştir. Gazete son yıllarda yapılan askeri ve iktisadi yardımlar ile ortaya yeni bir Türkiye çıktığını, Amerika'nın yardım yaptığı ülkeler arasında Türkiye'nin en popüler ülke olduğunu, Menderes'in bu ziyarette hem Amerikan hükümetinden hem de Amerikan sermaye sahiplerinden beklentilerini dile getirdiğini yazmıştır.⁵⁴ Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles, Türkiye'ye verilecek iktisadi yardımın doğrudan Amerikan'ın güvenliği ile ilgili olduğunu söylemiş, bu krediler başka yerlere sarf edilecekse hiç verilmesin daha iyi yorumunu yapmıştır. Dulles'in kayda geçen sözleri şu şekildedir:⁵⁵

"Bizim kanaatimiz şudur ki Türkiye'ye yapılacak iktisadi yardım için verilecek olan krediler Amerika'nın güvenliğini doğrudan doğruya sağlamak gibi bir şeydir. Bu kredileri başka yere sarf edeceksek hiç sarfetmeyelim daha iyi"

Dulles'in yorumuna benzer bir yaklaşım The New York Times'ta yer alan bir karikatüre de konu olmuş; karikatürde Türk askeri SSCB karşısında son derece güçlü ve elinde bir kılıç olduğu halde resmedilmiştir. Kılıcın üzerinde "Kızılıllara karşı sert teyakkuz" ifadesi yer almış ve Türk askerinin

⁵¹ *Ayın Tarihi*, Haziran 1954, No:247, Ankara, s. 84-92

⁵² 47. Dipnota ait kısımda görüleceği üzere, *Ayın Tarihi*'nde Başbakan Menderes'in 4 Haziran tarihinde Başkan Eisenhower ile görüşmesinin öğleden önce gerçekleştiği bilgisi verilmiştir. Ancak NARA belgelerinde görüşmenin öğleden sonra gerçekleştiği ve yemekli olduğu bilgisi yer almıştır.

NARA (The National Archives and Records Administration), White House Office, Social Office (A.B. Tolley): Records, Box No.35, Contents: 6-4-54 P.M. Adnan Menderes of Turkey – Luncheon.

NARA (The National Archives and Records Administration), "The President's Appointments", The Dwight D. Eisenhower Library, June 1954, p. 4, 9.

⁵³ Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği*, Cilt II Kısım II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 467.

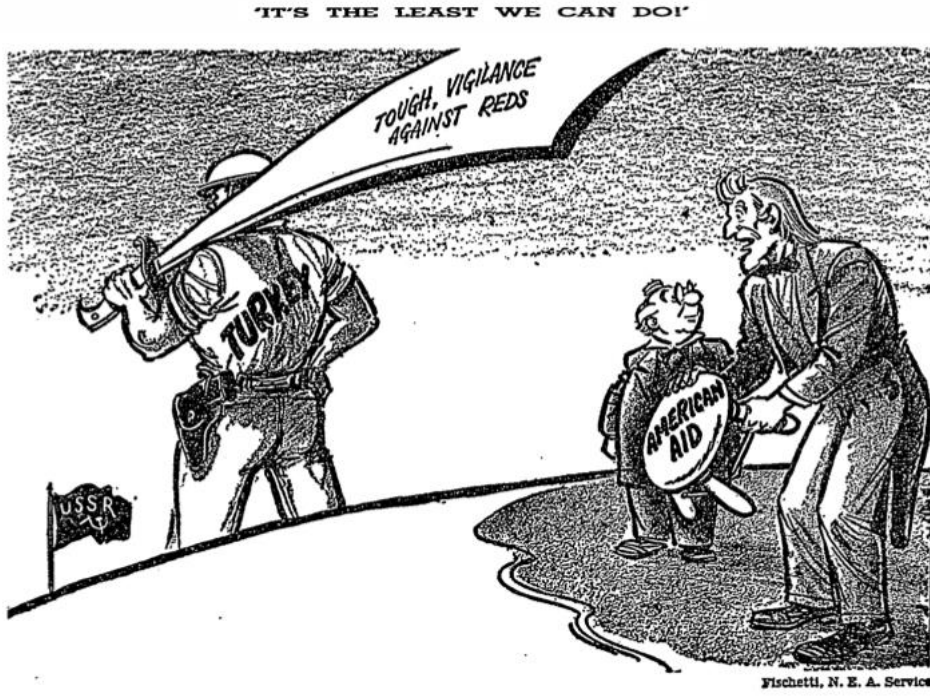
⁵⁴ "Çok Müsbet Neticeler Alındı", *Akşam*, 5 Haziran 1954, s.1-2

⁵⁵ "Foster Dulles'in Beyanati", *Akşam*, 5 Haziran 1954, s.1-2

"Dulles'in Türkiye'ye Dair Demeci", *Vatan*, 5 Haziran 1954, s.1,7

"Dulles'in Beyanati", *Milliyet*, 5 Haziran 1954, s.1

hemen gerisinde Amerikan hükümeti temsilcileri elinde bir tabure ile resmedilmiştir. Taburenin üzerinde “ekonomik yardım” ifadesi yer almış, karikatürün başlığında ise “Yapabileceğimizin en azı bu” denilmiştir.⁵⁶

The New York Times
Published: May 30, 1954
Copyright © The New York Times

Görsel 1. “It’s The Least We Can Do”, The New York Times, 30 May 1954.

Harold Stassen ise; Türkiye'nin ekonomik istikbaliyle ilgili planlara dair yapılan müzakerelerin inşacı ve müspet olduğunu söylemiş; önlerindeki dört yıllık hedefi Türkiye'yi dış yardım ihtiyacından bağımsız hale getirmek ve Türkiye'ye özel sermaye yatırımlarını teşvik etmek olarak açıklamıştır.⁵⁷

Menderes'in ziyareti başta yapılan programdan daha yoğun geçmiş; Başkan Eisenhower ile bir yerine iki görüşme gerçekleştirilmiş, yemek davetlerinden sonra Amerikan devlet adamları ve kongre mensupları ile program dışı görüşmeler yapılmış ve Menderes Amerikan kongresine davet edilmiştir.⁵⁸ Menderes kongrede tanıtılırken “Amerika'nın en iyi dostu”, “Amerika'nın tek dostu” gibi ifadeler kullanılmıştır.⁵⁹ Menderes'in gezi programını gözlemleyen Ahmet Emin Yalman anılarında; Menderes'in yabancıların ruhunu kavramayı iyi bildiğini ve onlara ideal bir devlet

⁵⁶ “It’s The Least We Can Do”, *The New York Times*, 30 May 1954, p. 77

⁵⁷ “Washington Görüşmeleri Bitti”, *Vatan*, 5 Haziran 1954, s. 1, 7

⁵⁸ *Aydın Tarihi*, *agd.*, s. 28

⁵⁹ “Dört Günde Varılan Neticeler En İleri Ümitleri Aşmıştır”, *Vatan*, 5 Haziran 1954, s.1,7

adamı görüntüsü çizdiğini söylemiştir. Menderes'in basın toplantılarında söylediği ustaca sözler Amerikalılar tarafından hayranlıkla karşılanmış ve kendi aralarında Menderes'i yaman ve uyanık bir devlet adamı olarak nitelmişlerdir.⁶⁰

Ziyaretin sona ermesi ve alınan neticeler Türk basınında son derece parlak ifadelerle yorumlanmıştır. Akşam Gazetesi'nde Türkiye'nin ordusunun güçlendirilmesi için zaman odaklı değil NATO'nun belirlediği hedeflere ulaşılması odaklı bir yardım planlamasının yapılacağı, bunun için Amerikan yardımlarının ilerleyen yıllarda da artarak devam edeceği, bunun Menderes için tam bir başarı anlamına geldiği yazılmıştır. Türkiye'nin beklentisi 1954 yılı için 740 milyon dolar tutarında askeri yardım ve iktisadi kalkınma için ayrıca kredi verilmesi olmuştur.⁶¹ Türkiye kendisine her yıl yapılan 76 milyon dolarlık iktisadi yardımın 1958'e kadar devam ettirilmesini, sonrasında yardım kesilirse Export-Import Bank üzerinden uzun vadeli kredi açılmasını, Amerika'nın Türkiye'den daha fazla mal almasını, Amerikan özel sermayesinin Türkiye'ye yönlendirilmesini, sanayileşme için Türkiye'ye uzun vadeli krediler verilmesini, Türk ordusunun masraflarının karşılanması için yapılan yardımın uluslararası konjonktürün gerektirdiği şekilde devam ettirilmesini istemiştir.⁶² Zafer gazetesinde Mümtaz Faik Fenik ziyaretin dünya barışı açısından önemine değinmiş, Türkiye'nin hem NATO'ya üye devletler içinde Rusya ile sınırı olan tek devlet olması hem de Rusya'nın –yine NATO üyesi devletler arasında- toprak ve üs talep ettiği tek devlet olmasından hareketle ayrı bir öneminin olduğunu ileri sürmüştür.⁶³ Vatan Gazetesinden Ahmet Emin Yalman, askeri ve iktisadi sahalarda yapılacak toplu bir Amerikan yardımının Türkiye'yi güçlendireceğini ve dünya barışı için daha etkin rol oynayacağını söylemiştir. Hakimiyet'ten Burhan Belge Amerika karşısında Türkiye'nin yalnızca isteyen ve alan bir devlet değil aynı zamanda en yüksek ölçüde veren bir devlet olduğunu söylemiş, bütçesinin yarısını ordu giderlerine ayıran Türkiye'nin Kore'deki kritik pozisyonunu hatırlatmıştır.⁶⁴

Ziyaret sonunda yayımlanan ortak bildiriye, 1954 Temmuz ayı ile başlayan Amerikan mali yılında Türkiye'ye ayrılan yardım miktarının azaltılacağı önceden ifade edildiği ve bu ifadeye uygun olarak verilen iktisadi yardımın azaltılacağı dile getirilmiştir. Bununla birlikte dünya barışının sağlanması hususunda NATO'nun Türkiye'ye yüklediği misyonu Türkiye'nin kendi kaynaklarıyla yürütmesinin mümkün olmadığı, bu nedenle Amerikan askeri yardımının artarak devam etmesi gerekliliği dile getirilmiştir. Bu kapsamda Türkiye'ye 1954 yılı için 500 milyon dolarlık askeri yardım⁶⁵ ve buna ek olarak miktarı rakam olarak zikredilmemiş bir iktisadi yardım yapılacağı da söylenmiştir.⁶⁶ Her iki ülkenin menfaatine uygun olacak şeyin ise Türkiye'nin kendi ordusu ve iktisadi kalkınmasını kendi kaynakları ile finanse edebilecek güce en kısa sürede ulaşması olduğu belirtilmiştir.⁶⁷ Bildirinin sonunda Amerikan hükümetinin 1955 mali yılından sonrası için askeri ve iktisadi yardım taahhüdüne girişmeye yetkili olmadığı, bununla birlikte Türkiye ve Amerika'nın ortak yürüttüğü siyasetin başarısı için alınacak tedbirlerin ilerleyen zamanlarda görüşülmesinin kararlaştırıldığı dile getirilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin mali güçlükleri ve iktisadi imkânlarının yerinde tespit edilebilmesi için Amerika'dan beş kişilik bir uzman heyetin

⁶⁰ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1922 – 1971*, (Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç), Pera Turizm ve Ticaret Yayınları, İstanbul 1997, c.2, s. 1640

⁶¹ "Menderes Amerika'dan Tam Başarı ile Dönüyor", *Akşam* 6 Haziran 1954, s.1-2.

⁶² "Başbakan Menderes Bugün Türkiye'ye Hareket Ediyor", *Vatan*, 6 Haziran 1954, s. 1,7.

⁶³ BCA, *Başbakan Adnan Menderes'in Amerika Gezisi ile İlgili İç Basında Çıkan Haberler ve İyi Niyet Temennileri*, 30.1.0.0 / 3.17.3, s. 103, 30.05.1954.

⁶⁴ *agb*, s. 104.

⁶⁵ Bu rakam Vatan gazetesinde 200 milyon dolar olarak zikredilmiştir. "Türk – Amerikan Müzakerelerinin Neticesi", *Vatan*, 6 Haziran 1954, s.7.

⁶⁶ Bu yardım 70 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. "Dış Yardım", *Akis*, 2 Temmuz 1955, s. 5.

⁶⁷ "Dünya Durumu İçinde Türkiye", *Akşam*, 7 Haziran 1954, s.1-2.

"Resmi Tebliğ", *Milliyet*, 6 Haziran 1954, s. 1,3.

Türkiye'ye gönderilerek incelemeler yapması da kararlaştırılmıştır.⁶⁸ Buraya kadar olan kısım incelendiğinde Türk basınında yardımın miktarı hakkında farklı bilgiler yer aldığı görülmüştür. The New York Times'ta da yardımın miktarı ile ilgili Türk basınından farklı bilgiler verilmiştir. Buna göre; Amerikan hükümetinin 1955 yılı için ekonomik hibeleri onaylamak istemeyebileceği bu nedenle Türkiye'nin kalkınma ve savunma çabalarına destek olarak 300 milyon dolarlık hibe ve kredilerden oluşan yardım paketini kabul ettiği söylenmiştir. Bunun 150 milyon dolarlık kısmının Export – Import Bank üzerinden uzun vadeli kredi şeklinde temin edileceği de söylenmiştir.⁶⁹

30 Mayıs'ta yurttan ayrılan Başbakan ve heyetindekiler 6 Haziran 1954 Pazar sabahı kendisine tahsis edilen ve üzerine Türk bayrağı çekilen Amerikan donanma uçağı ile yurda dönüş için hareket etmiş, kendisini Amerikan kongresinin ileri gelen mensupları yolcu etmiştir.⁷⁰

Menderes'in ziyarete giderkenki talepleri ile ziyaret sonu yayınlanan ortak bildiriye yer alan sonuçlar karşılaştırıldığında Türkiye'nin NATO üyeliği nedeniyle taşıdığı misyondan kaynaklanan askeri masraflarına ABD'nin destek vermeye gönüllü olduğu ancak bunun dışındaki ek yardım ya da kredi taleplerine sıcak bakmadığı ve ilerleyen yıllar için herhangi bir ekonomik taahhüt altına girmekten kaçındığı görülmüştür. Bu tavır ABD'nin 1952'den beri takip ettiği politikayla uyum halindedir. Öyle ki; 1952-1954 döneminde Amerikan askeri yardımları artmış, ekonomik yardımlar ise düşüş göstermiştir. 1952 yılına kadar 146 milyon dolar olan askeri yardım 1952-1953 döneminde 151, 1953-1954 döneminde ise 238 milyon dolara yükselirken, ekonomik yardım 1952 yılında 86 milyon dolardan 1953'te 54 milyona, 1954'te ise 42 milyon dolara düşmüştür. Bayar ve Menderes'in ABD ziyaretlerinden sonra ekonomik yardım 1955'te 86 milyon, 1956'da ise 115 milyon dolara yükselmişse de bu rakamlar Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak kalmıştır.⁷¹

2. Başbakan Adnan Menderes'in Amerika Birleşik Devletleri'ni İkinci Ziyareti (5-16 Ekim 1959)

Menderes'in 2 Mayıs 1954 seçimlerinden güçlenerek çıktığı ikinci iktidar dönemi 11 Eylül 1957 tarihli Meclis oturumu ile sona ermiş⁷² ve seçimler 27 Ekim 1957 tarihinde yenilenmiştir. Oyların yüzde 47.88'ini alan DP⁷³, 610 milletvekilliğinin 424'ünü elde ederek önceki iki dönemde olduğu gibi seçimden iktidar partisi sıfatıyla çıkmış ancak önceki dönemlere kıyasla güç kaybetmiştir.⁷⁴ DP'ye güç kaybettiren faktörlerden biri olan ekonomik gelişmelere göz gezdirmek, 1959 ziyaretini sağlıklı değerlendirmek için yerinde bir adım olacaktır.

1948 – 1954 arasında Türkiye'nin aldığı ABD kaynaklı dış yardımlar, Türkiye'nin kalkınması için gereken finansmanı başlangıçta yüzde 40 oranında karşılarken –yukarıda da değinildiği üzere 1954 sonrasında Amerikan kongresinin yardımları azaltma kararı alması nedeniyle- 1955'e gelindiğinde yardımların kalkınma finansmanını karşılama oranı önce yüzde 20-25 aralığına devamında ise yüzde 10 seviyesine düşmüştür.⁷⁵ Kaynak bulunamaması nedeniyle yatırımların yavaşlaması ve tarım sektöründeki durgunluk ihracatın azalmasına yol açmış, devam eden ithalat dış ticaret açığını büyütürken döviz rezervlerini eritmiş ve enflasyon giderek yükselmiştir.⁷⁶ Kamu harcamalarının açık finansmanı nedeniyle para arzının bolluğu da enflasyonu yükselten bir diğer etken olmuştur. Artan dış borç ve tüketimin üretimin üzerinde olması karaborsa, ihtikar ve

⁶⁸ “Türkiye'ye Yapılan Askeri ve İktisadi Yardım Arttırılacak”, *Vatan*, 6 Haziran 1954, s.1,7.

⁶⁹ “U.S. Offers Turks \$300.000.000 Help”, *The New York Times*, 4 June 1954, p.11.

⁷⁰ “Başbakan Menderes Bugün Türkiye'ye Hareket Ediyor”, *Vatan*, 6 Haziran 1954, s.1,7.

⁷¹ Sander, *age*, s. 99

⁷² Hayrettin Erkmen (Giresun); 11.09.1957, TBMM, TBMM ZC, (10. Dönem), Cilt:20, s. 734

⁷³ https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1957, (E. T. 15.11.2021)

⁷⁴ TÜİK, *age*, s. 11

⁷⁵ Niyazi Berkes, *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1997, c.2, s.124

⁷⁶ Oran, *age*, s. 560

spekülasyonun önünü açmıştır.⁷⁷ İktidar mevcut darboğazı aşmak için 1955'te Fatin Rüştü Zorlu'yu ABD'ye göndererek 300 milyon dolar yardım talep etmiş; buna mukabil Zorlu, enflasyonist politikalar terk edilerek yapılacak olan yardımın bir program dahilinde sarf edilmesi talebiyle karşılaşmış ve Türkiye'ye 300 milyon dolarlık yardım yerine 30 milyon dolarlık hibe verilebileceği bildirilmiştir.⁷⁸

ABD, Türkiye'deki enflasyonu ekonomik değil siyasi olarak tanımlamış; iktidarın iç politik kaygılarla Türkiye'nin başlıca ihracat ürünü olan tarım ürünlerini gerçek değerinin çok üzerinde köylüden satın alıp dış piyasaya daha düşük bedelle ihracat ettiğini; alım fiyatının, satış fiyatının neredeyse dört katı olması nedeniyle bütçe açığının artıp enflasyona yol açtığını ileri sürmüştür.⁷⁹ Tarım ürünlerinin yüksek fiyatla alınmasının durdurulması ve kalkınma hamlelerinin bir plan dahilinde gerçekleştirilmesi gibi iktisadi önerilerin iktidar tarafından reddedilmesi sonucu ABD'li yetkililer ile yapılan görüşmeler sonuç alınmadan kesilmiştir. Beklenen Amerikan yardımının gelmeyişi ile artan ekonomik sıkıntılar mecliste muhalefetin dozunu yükseltmiş gerek parti içi muhalefet gerek diğer muhalefet partileri, Adnan Menderes'siz bir hükümet kurulsun teklifini yapacak cesareti kendilerinde bulmuştur.⁸⁰ Devam eden iktisadi sıkıntı 30 Kasım 1955'te Menderes'i istifaya zorlamış ancak yeni kabinenin kurulması için Menderes tekrar görevlendirilmiştir.⁸¹

1954 sonrası dış yardımların azalmasıyla başlayan süreçte liberal dış ticaret politikalarıyla bütçe dengesini sağlamanın mümkün olmadığı düşünülmüş ve ithal ürünlerde kısıtlamalara gidilmiştir. Devlet işletmelerinin özel sektöre devri söylemiyle iktidara gelen DP, kamu yatırımlarını arttırmak zorunda kaldığı ve Milli Korunma Kanunu'nu yeniden yürürlüğe koyduğu bir modele yönelmiştir. Ekonominin düze çıkarılması için gerek ABD'li uzman heyetlerin raporları gerekse IMF kanalıyla gelen tavsiyeler; korumacı modele dönülmesi yerine dış ticarete liberasyona dayalı politikaların deflasyonist önlemler alınarak sürdürülmesi, devalüasyona gidilmesi ve bir kalkınma planı üzerinde yatırımların gerçekleştirilmesi çerçevesine oturtulsa da DP'li yöneticiler buna 1958'e kadar direnmiş; sonrasında tarihe 4 Ağustos 1958 İktisadi İstikrar Programı olarak geçen kararları almak zorunda kalmışlardır.⁸²

Amacı kamu sektöründeki enflasyonist eğilimin ortadan kaldırılması, özel sektör banka kredilerinin kontrol altında tutulması, dış ödeme gücünün artırılması, yatırımların üretimi arttırarak dış ödeme dengesini sağlayacak alanlara yönlendirilmesi olarak açıklanan istikrar programı ile dış yardım temin etmenin mümkün olduğu düşünülmüştür. Bu kapsamda hukuken ithalata tahsis edilen dövizlerden, dolar başına 620 kuruş prim alınması, ihracatta da mal gruplarına göre, dolar başına 210, 280 ve 620 kuruş prim ödenmesini esas alan,⁸³ uygulamada ise Türk Lirası'nın Amerikan Doları karşısında 280 kuruştan 900 kuruşa çıkarılarak değerinin düşürüldüğü devalüasyon gerçekleştirilmiş, dış ticaret kotaları gevşetilmiş, Milli Korunma Kanunu'nun uygulanması fiilen durdurulmuştur.⁸⁴ Bu hamlelerin ardından ülkede darlık ve yokluk bir anlamda hafiflemiş ancak fiyatların genel seviyesi yükselmiştir.⁸⁵ İktisadi İstikrar Programı'nın yürürlüğe girmesiyle 359 milyon dolarlık bir dış yardım sağlanmış, 1948, 1949 ve 1952 yıllarında alınan kredilerin taksitleri 1965 sonrasına ertelenmiştir.⁸⁶ Yapılan yardıma ve kimi borçların ertelenmesine rağmen 1958 – 1960 aralığında ödenmesi gereken borç tutarının

⁷⁷ Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900 – 1960)*, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 395

⁷⁸ "Dış Yardım – 300 mü 30 mu?", *Akis*, 18 Haziran 1955, s. 4-5

⁷⁹ "Dış Yardım", *Akis*, 2 Temmuz 1955, s. 4-5

⁸⁰ "Yurtta Olup Bitenler", *Akis*, 25 Haziran 1955, s.4-7.

⁸¹ Celal Bayar; 02.12.1955, TBMM, TBMM ZC, (10. Dönem), Cilt: 8, s.187.

⁸² Boratav, *age*, s. 107-111.

⁸³ Hasan Polatkan (Eskişehir); 20.02.1959, TBMM, TBMM ZC, (11. Dönem), Cilt:7, s.282 – 283.

⁸⁴ Boratav, *age*, s.111

⁸⁵ Çavdar, *age*, s. 396

⁸⁶ *TBMM ZC, agt*, s. 288

ihracattan elde edilecek gelirin yüzde 40'ını bulması ve geri kalan miktarın ithalatın ancak üçte birini karşılayabiliyor olması, toplam borcun 1 milyar 100 milyon dolar seviyesine ulaşması⁸⁷ ekonomik darboğazın aşılamadığını göstermiş, mevcut durum Menderes'i yeniden dış yardım arayışına yöneltmiştir. Menderes bu sefer ABD'ye doğrudan dış yardım talebiyle gitmemiş, 7-9 Ekim 1959 tarihlerinde ABD'de gerçekleşecek CENTO Bakanlar Konseyi toplantısına⁸⁸ katılmak için gitmiş ve orada temaslarını sürdürürken dış yardım talebini de iletmiştir. Menderes, toplantının Washington'da yapılmasının ABD'nin CENTO'ya verdiği önemin bir kanıtı olduğunu ileri sürmüş ve CENTO'nun özgür dünyanın toplu savunma sistemi zincirinin bir halkası olduğunu söylemiştir.⁸⁹ Menderes ile ABD'ye hareket eden Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Ercüment Yavuzalp;

“CENTO toplantıları paktın ilk yıllarındaki hız ve önemini kaybetmişti. Dolayısıyla bu toplantılarda ağırlık daha çok bu vesileyle yapılmakta olan ikili temaslara kaymıştı. Nitekim Başbakanın ABD'deki programında da yan temalar ağır basıyordu. Tabiatıyla başta ABD hükümetiyle yardım konusunda yapılacak görüşmeler ağırlık taşıyordu. Bu nedenle heyete Maliye Bakanı Hasan Polatkan da alınmıştı”

diyerek gezinin dış yardım talebini iletmek için bir fırsat olarak görüldüğünü dile getirmiştir.⁹⁰

Hatırlanacağı üzere Menderes daha önceki yıllarda; ABD'ye dış yardım taleplerini iletirken Türkiye'nin SSCB yayılmacılığına karşı önemi ve hür dünya idealine bağlılığı argümanını kullanmış ve SSCB tehdidi devam ettiği müddetçe Türkiye'ye yapılacak iktisadi yardımların artarak devam etmesi gerektiğini savunmuştu. CENTO toplantısından kısa süre önce gerçekleşen bir gelişme Türkiye'nin SSCB odaklı argümanını zayıflatmıştır. Şöyle ki, CENTO toplantısından birkaç hafta önce SSCB Başbakanı Kruşçev, Birleşmiş Milletler toplantısında konuşmak için iki haftalığına ABD'ye gelmiştir. İyi maksatlar ve açık bir kalple geldiğini ifade eden Kruşçev'i havaalanında Başkan Eisenhower karşılamış, dostane bir tavırla tokalaşmış ve yaklaşık bir buçuk saat süren bir görüşme gerçekleştirmiştir. Eisenhower, Kruşçev için basına açık yaptığı hoş geldiniz konuşmasında dünya sulhu ve refahının artırılması için ABD ile SSCB'nin gayretlerini birleştirmelerini teklif etmiştir.⁹¹ Kruşçev, New York'ta yaklaşık iki bin kişi tarafından karşılanmış, kendisi için üst düzey koruma önlemleri alınmış, geçtiği güzergahlar binlerce polis tarafından korunmuştur. Kruşçev'in temasları silahsızlanma ve Soğuk Savaş'ın hafifletilmesi gibi konular etrafında gerçekleşmiştir.⁹² Kruşçev, dört yıl içinde tam ve umumi bir silahsızlanmanın gerçekleştirilmesi, yabancı ülkelerdeki askeri üslerin lağvedilmesi, atom ve hidrojen bombalarının tahrip edilmesi, kara, hava ve deniz kuvvetlerinin ortadan kaldırılarak milletlerarası bir kontrol sisteminin kurulması ve devletlerin birbirinden bir şey saklamadan açık siyaset ilkeleri üzerine hareket etmesi ve Soğuk Savaş'a bir son verilmesini önermiştir.⁹³ Aynı dönemde Birleşmiş Milletler'de Türkiye'nin dış siyaseti hakkında konuşmak üzere ABD'de bulunan Fatih Rüştü Zorlu; altı günde altı nutuk vermiş; Los Angeles ve San Francisco'da henüz birkaç gün önce Kruşçev'i dinlemiş olan topluluklara hitap etmiştir. Zorlu konuşmalarında Kruşçev'ten sonra gelecek bir Sovyet liderinin yeniden eski Sovyet siyasetine dönmesinin mümkün olduğunu, önemli olanın söz değil eylem olduğunu dile getirerek adeta karşı propaganda yürütmüştür.⁹⁴

⁸⁷ *agt*, s. 319

⁸⁸ Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'ya sızmasını önlemek amacıyla 1955'te Türkiye, İngiltere, Irak, İran ve Pakistan arasında Bağdat Pakti imzalanmış, 1958'de gerçekleşen bir askeri darbenin ardından krallık rejiminin yıkılmasıyla Irak Bağdat Pakti'nden çekilmiştir. Irak'ın çekilmesini takiben paktın merkezi Ankara olmuş ve adı 18 Ağustos 1959'da CENTO (Merkezi Antlaşma Örgütü) olarak değiştirilmiştir. Bakınız: Altun Altun, *Demokrat Parti'nin Son Döneminde Türkiye'nin ABD Politikası 1957 – 1960*, Nobel Yayınları, Ankara 2019, s. 55, 93.

⁸⁹ “Turkish Premier Here”, *The New York Times*, 6 October 1959, p. 26.

⁹⁰ Ercüment Yavuzalp, *Menderes'le Anılar*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s. 63

⁹¹ “Hrutçef'in İki Haftalık Amerika Gezisi Başladı”, *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1959, s. 1, 5

⁹² “Hrutçef Silahsızlanma Planını Bugün Açıklıyor”, *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1959, s. 1, 5

⁹³ “Hrutçef Silahsızlanma Planını Dün İlan Etti”, *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1959, s. 1, 5

⁹⁴ “Zorlu Amerika'da Altı Günde Altı Nutuk Verdi”, *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1959, s. 1, 5

Soğuk Savaş yıllarının ekstra askeri harcamalar ve buna bağlı iktisadi yardımlar getirdiği düşünülürse Zorlu'nun ifadeleri, kısa süre sonra ABD'de iktisadi yardım talebini yineleyecek olan Menderes'in siyaseti ile uyum içindedir. Zira Menderes de Kruşçev'in ziyaretinin ve Soğuk Savaş'ı sona erdirmeye söylemlerinin Orta Doğu'daki Sovyet baskısı ve propagandasının gevşemesini sağlamadığını, değişime dair gerçek bir kanıt bulunmadığını, bir değişiklik olduğu kanaatine varılmadan önce Sovyet eylemlerinin izlenmesi gerektiğini söylemiştir.⁹⁵

Kruşçev'in ziyaretinin ardından Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından çağrılmış; Kruşçev'in ziyaretinin ABD ile Sovyetler Birliği ilişkilerinde bir yumuşama sağladığını, Kruşçev'in hemen ardından Menderes gelirse bu yumuşamanın zarar görebileceğini bu nedenle Menderes'in ziyaretini ertelemesinin uygun olacağını söylemişlerdir. Ek olarak CENTO toplantısına Pakistan ve İngiltere başbakanlarının da katılmayacağını Türkiye'yi büyükelçi olarak Ürgüplü'nün temsil edebileceğini bildirmişlerdir. Ürgüplü bu talebi Ankara'ya bildirmiş ve cevaben Menderes'in CENTO toplantısına katılmayacağı kendisine söylenmiştir. Buna rağmen birkaç gün sonra Ürgüplü ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından tekrar çağrılmış ve kendisine Menderes'in yanında bir heyetle birlikte ABD'ye gelmek üzere yola çıkacağı bilgisi verilmiştir. Menderes bu sırada İran Başbakanı'nı da ikna etmiş ve aynı uçakla yola çıkmışlardır.⁹⁶

Washington'da gerçekleşen toplantıya Başbakan Menderes'in başkanlığında aralarında Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhan ve Büyükelçi Adnan Kural'ın da bulunduğu yirmi altı kişilik bir heyet gönderilmiş; heyetin büro, otomobil, ziyafet masrafları ve temsil giderleri Dışişleri Bakanlığı'nca karşılanmıştır.⁹⁷ "Güle güle git, Fatih'in evladı! Arkadayız!" sloganlarıyla uğurlanarak⁹⁸ 5 Ekim'de yurttan ayrılan Menderes, önce Paris'e hareket etmiş, ardından New York'a ulaşarak geceyi burada geçirmiştir.⁹⁹ Menderes'i New York'ta Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, -Zorlu ABD'ye Menderes'ten önce hareket etmiştir- Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü, New York'ta bulunan Türkler ve basın mensupları karşılamıştır.¹⁰⁰ Menderes'in davetlisi olarak gezide bulunan gazeteci Orhan Karaveli, New York'a indikleri sırada izlenimlerini şu cümlelerle aktarmıştır:¹⁰¹

"Menderes 5 Ekim 1959 akşamı Pan American havayollarının iki kez erteleme bildiren bir tarifeli Boeing 707 uçağıyla saat 23.50'de New York'a indiğinde gazeteci/foto muhabiri Güngör Akkan ve bizim hariciyecilerle birlikte havaalanındaydım. Bunlardan başka nedense hiç sesleri çıkmayan 40-50 kişilik kadınlı erkekli bir Türk grubu daha vardı. İlk bakışta bizlere hiç benzemeyen ve para ile tutuldukları izlenimini veren 7-8 Amerikalı genç ise alan çıkışında başbakanı tezahüratta bulunmuşlar ve yorgun Menderes de onlara eliyle karşılık vermişti. Ortalıkta Amerika dışişlerinden belli birisi görünmüyordu. Bizim elçilik memurları başbakanla beraberindekileri limuzinlerle kalacakları Waldorf Astoria Otel'ine götürürken o sırada Amerika'da yaşayan Güngör Akkan'a:

-Yahu bu ne biçim iş? Amerika en sadık müttefikinin (!) başbakanını böyle mi karşılayacaktı diyor ve bir şeyler değişiyor galiba diye düşünmekten kendimi alamıyordum."

Karaveli'nin ifadeleri, Menderes'in 1954 ziyareti esnasında yapılan karşılama ile kıyaslandığında bu seferki karşılamanın son derece sönük kaldığını göstermiştir. Büyükelçi Ürgüplü'nün anılarında da benzer ifadeler yer almış; ABD tarafından uygun görülmediği halde Menderes'in

⁹⁵ "Turks Suspicious Of Soviet Policy", *The New York Times*, 7 October 1959, p. 19.

⁹⁶ Oktay Ekşi, *Beyefendi – Suat Hayri Ürgüplü'nün Anıları*, MD Basım Yayıncılık, İstanbul 2020, s.227.

⁹⁷ BCA, *Washington'da Yapılan CENTO Bakanlar Konseyi'nin 7. Toplantısına Başbakan Adnan Menderes'in Başkanlığında Katılan Heyet*, 30.18.1.2, / 154.70.17, 30.12.1959.

⁹⁸ "Seyahatler", *Akis*, 6 Ekim 1959, s. 7

⁹⁹ "Başvekil Bu Sabah Amerika'ya Varacak", *Milliyet*, 6 Ekim 1959, s.1

¹⁰⁰ "CENTO Konferansı Bugün Başlıyor", *Milliyet*, 7 Ekim 1959, s.1.

¹⁰¹ Orhan Karaveli, *Görgü Tanığı – Bir Gazetecinin Sıradışı Anıları*, Pergamon Yayınevi, İstanbul 2001, s. 165.

bir emrivaki ile çıkagelmesi kendisinin son derece düşük düzeyli bir karşılama ile yüz yüze kalmasına sebep olmuştur. Ürgüplü anılarında Menderes'ten önce gelen bakanların dahi daha uygun bir şekilde karşılandığını ifade etmiştir.¹⁰²

New York'ta bir gece kaldıktan sonra Washington'a hareket eden Menderes burada Amerikan Dışişleri Bakanlığı yardımcılarında Dillon tarafından karşılanmıştır; bu karşılama Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı organizasyonların karşılamalarıyla kıyaslanmıştır. Bir önceki yıl Ankara'da yapılan Bağdat Paketi toplantısı için Türkiye'ye gelen Amerikan Dışişleri Bakanı'nı havaalanında yaklaşık 8 saat bekleyen Menderes'in ABD'de doğrudan Dışişleri Bakanı ya da Başkan Yardımcısı düzeyince karşılanmamış olması eleştiri konusu haline getirilmiştir.¹⁰³ Buradaki tutum değişikliğini daha iyi anlayabilmek için ABD'nin zaman içerisinde değişen kimi dış politikalarından kısaca bahsetmekte yarar vardır. 1950'lerin başlangıcında ABD, herhangi bir savaş durumunda Avrupalı müttefiklerinin enerji bağımsızlığını sağlamak ve dolaylı olarak SSCB karşısında kendi güvenliğini korumak adına Ortadoğu petrolünün kontrolünü zorunlu görmüştür. Bu kapsamda Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles 1953 ilkbaharında bir Ortadoğu turuna çıkmış ve Sovyetleri, Amerikan bombardıman uçaklarının saldırı alanında kalacak şekilde çevreleme planlaması yapmıştır. Bu planlamada Türkiye NATO ile ortaklaşa kullanılacak olan 11 adet hava ve deniz üssü ile Batı savunma sisteminin önemli bir dayanak noktası haline gelmiştir. Menderes'in 1954'teki ilk ziyareti Türkiye'nin stratejik konumu nedeniyle son derece önemsendiği bir ortamda gerçekleşmişken; 1959'daki ikinci ziyareti Dışişleri Bakanı Dulles'in yerini Herter'e bıraktığı ve ABD – SSCB ilişkilerinin yumuşadığı bir döneme denk gelmiştir. Bütün dış politikasını ABD ile sıkı bir ittifaka ve kesin bir kutuplaşma anlayışı üzerine dayandıran DP için, oluşan yeni durumda Türkiye'yi ABD nezdinde eski öneminde tutmak kolay olmamıştır.¹⁰⁴

Ziyarete dönecek olursak; CENTO toplantısı münasebetiyle ABD'de bulunan Menderes'in dünya meseleleri üzerine Başkan Eisenhower ile de görüşeceği bildirilmiş¹⁰⁵ ve bu görüşme 9 Ekim'de gerçekleştirilmiştir. Görüşme yalnızca üç dakika sürmüş, görüşme esnasında Eisenhower Menderes'e imzalı bir resmini vermiş ve görüşmenin içeriği hakkında Menderes açıklama yapmamıştır.¹⁰⁶ Karaveli anılarında Eisenhower'ın Menderesi kabulünün 25 dakika kadar sürdüğünü yazmış;

“Hiç de mutlu olmadığı yüzünden okunuyor ve resmen açıklamasa da gezisinin asıl amacı olduğu bilinen güç durumdaki Türk ekonomisini düzliğe çıkarmak için hedeflediği 500-600 milyon dolarlık yeni bir yardım talebini başbakanın gündeme bile getiremediği anlaşılıyordu”

demıştır.¹⁰⁷ Söz konusu ziyaret Ürgüplü'nün anılarında da kendine yer bulmuştur. Ürgüplü, Eisenhower ve Menderes arasında bir görüşme ayarlayabilmek için Amerikan Dışişleri Bakanı ile görüşmüş ve Ürgüplü'nün ricası üzerine görüşme ayarlanmıştır. Ancak Eisenhower Menderes'in geleceğini bildiği halde Gettysburg'a gitmiştir. Ürgüplü'nün Eisenhower, Menderes'i kabul etmeyecek olursa bunun Türkiye'de çok olumsuz etkilerinin olacağını ABD Dışişleri Bakanı'na söylemesi ardından Eisenhower helikopterle gününbirlik olarak Beyaz Saray'a dönmüş ve Menderes'i kabul etmiştir. Menderes yanına Zorlu, Polatkan ve Ürgüplü'yü de alarak görüşme salonuna girmiş ve görüşme Ürgüplü'nün ifadesiyle yedi dakika sürmüştür. Görüşmede Türk – Amerikan ilişkileri üzerine herhangi bir şey konuşulmamış ve Ürgüplü'nün ricası üzerine

¹⁰² Ekşi, *age*, s. 227.

¹⁰³ “Amerika'ya Varış”, *Akis*, 13 Ekim 1959, s. 6.

¹⁰⁴ Sander, *age*, s. 126 – 127, 187 – 188.

¹⁰⁵ “Dün Herter'le Görüşen Menderes Bugün Eisenhower ile Görüşecek”, *Milliyet*, 9 Ekim 1959, s. 1.

¹⁰⁶ “CENTO 115 Milyon Lira Yardım Yapacak”, *Milliyet*, 10 Ekim 1959, s.1.

¹⁰⁷ Karaveli, *age*, s. 165-166.

Menderes'e Eisenhower'ın imzalı bir resmi verilmiştir. Ürgüplü bu sayede ortamın yatıştığını ve resmin yayımlanması imkanını bulduklarını söylemiştir.¹⁰⁸

CENTO toplantıları esnasında Pakistan heyeti ABD'nin pakta dahil olması gerektiğini savunmuş, ABD sözcüleri ise bölge ülkelerinin huzuru ve sağlıklı gelişimi için pakta dahil olmayı düşünmediklerini dile getirmiştir. Zaten CENTO toplantısından kısa bir süre önce gerçekleşen Kruşçev'in ABD ziyareti Soğuk Savaş'ın çehresini değiştirmiş ve taraflar arasındaki gerilimi hafifletmiştir. İran heyeti savunmanın kifayetsiz ve yapılan yardımların az olduğunu söylemiş ABD ve İngiltere'nin yardımları arttırmalarını talep etmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Herter ise ABD'nin CENTO'nun tüm ekonomik projelerini ödeyemeyeceğini, geçen yıl verilen 400 milyon doların üzerindeki yardımın az olmadığını dile getirmiştir.¹⁰⁹

CENTO toplantısı sonrası Menderes, Zorlu ve Polatkan için Washington'da 500 kadar davetlinin bulunduğu bir resmi kabul gerçekleştirilmiş¹¹⁰ ertesi gün Menderes Dallas'ta temaslarını sürdürmüştür.¹¹¹ İki gününü Texas'ta geçiren Menderes, "Türkiye ve Dünya Münasebetleri" konulu bir konuşma yapmıştır.¹¹² Texas dönüşü New York'ta Dış Politika Cemiyeti tarafından verilen bir ziyafette konuşarak komünizm tehlikesinin dünyayı maddi ve manevi açıdan tehdit ettiğini, Batının yardım programlarının komünizmle mücadelede önemli bir etkisinin olduğunu söylemiştir.¹¹³ Konuşmasında SSCB'yi koyun postuna bürünmüş bir ayıya benzeten Menderes, SSCB ve ABD yaklaşmasını Türkiye'nin olumlu karşıladığını bununla birlikte geçmiş deneyimlerine dayanarak her daim temkinli olduklarını ifade etmiştir.¹¹⁴ Menderes'in bu ziyaretleri ve konuşmaları ABD'li yetkililer tarafından hoş karşılanmamış, ABD Dışişleri Bakanı, Büyükelçi Ürgüplü'yü çağırarak;

"Şayet ben davet edilmeden Türkiye'ye gelsem, hatta davet edilmediğim halde Adana'ya, Diyarbakır'a gitsem, orada sizin Dışişleri Bakanlığı'na haber vermeden bu hareketleri yapsam doğru bulur musunuz?"

diyerek uyarıda bulunmuş, bunun üzerine Ürgüplü Menderes'in son programı olan Philadelphia gezisine katılmayarak otelde beklemiş ve ertesi gün Menderes'in ısrarı üzerine onun arabasıyla havaalanına gitmiş ancak Menderes'i uğurlamak için de herhangi bir program icra edilmemiştir.¹¹⁵

Gezi esnasında ABD Dışişleri Bakanı Christian Herter ile de görüşen Menderes; Herter'in makamında görüşme öncesi sıradan bir ziyaretçi gibi özel kalemde uzunca bir süre bekletilmiş, bekleme esnasında Suat Hayri Ürgüplü Karaveli'ye;

"Amerikalılar Menderes'i çoktan sildiler. Gözden çıkardılar onu! Değil 500-600 milyon dolarlık yeni bir yardım, 1 dolar bile vermemekte kararlılar. Biz bunu hissettiğimizi kendisine ilettik. Belki o da her şeyin farkında ama gene de şansını deniyor. Ümidini büsbütün kestiği an Türkiye'nin dış politikasını değiştireceğinden hiç kuşkun olmasın"

yorumunu yapmıştır. Karaveli, Menderes – Herter görüşmesinin 15 dakika kadar sürdüğünü ve Başbakanın çıktığında belli etmemeye çalıştığı halde keyifsiz olduğunu yazmıştır.¹¹⁶ CENTO sonrası Türkiye, daha önceden taahhüt edilen 80 milyon dolarlık savunma ödeneğini almış,

¹⁰⁸ Ekşi, *age*, s. 228- 229

¹⁰⁹ "CENTO Toplantısı", *Akis*, 13 Ekim 1959, s. 7.

¹¹⁰ "Başvekil New York'ta", *Milliyet*, 11 Ekim 1959, s.1.

¹¹¹ "Menderes Visiting Dallas", *The New York Times*, 12 October 1959, p. 38.

¹¹² "Menderes Dün Texas'a Gitti", *Milliyet*, 12 Ekim 1959, s.1.

¹¹³ "Başvekil Birleşmiş Milletleri Ziyaret Etti", *Milliyet*, 14 Ekim 1959, s.1.

¹¹⁴ "Turkish Premier Is Wary Of Soviet", *The New York Times* 14 October 1959, p. 10.

¹¹⁵ Ekşi, *age*, s. 228

¹¹⁶ Karaveli, *age*, s.167.

CENTO temasları ek bir yardımın önünü açmamıştır.¹¹⁷ Dış yardım konusunda beklentisi karşılanmayan Menderes 17 Ekim tarihinde heyetindekilerle beraber yurda dönmüştür.¹¹⁸ Bundan sonraki süreçte Ürgüplü'nün yukarıda yer alan yorumuna uygun şekilde Menderes'in ABD ziyaretinden yaklaşık altı ay sonra Türkiye – SSCB ilişkilerinin iyileştirilerek geliştirilmesi için Temmuz 1960'ta Menderes'in Kruşçev'in daveti üzerine Moskova'ya gideceği, Kruşçev'in de Türkiye'yi ziyaret edeceği açıklanmıştır.¹¹⁹

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası politika, başını ABD ve SSCB'nin çektiği iki kutup arasında bölünmüş; Türkiye politik pozisyonunu ABD'nin önderlik ettiği komünizm karşıtı batı demokrasilerinden yana konumlandırmıştır. Komünizm karşıtı bloğun ekonomik ve askerî açıdan güçlendirilmesi adına ABD tarafından sağlanan Truman Doktrini ve Marshall Planı'ndan faydalanan Türkiye; bu yardım programlarının sona ermesinden sonra da ABD kaynaklı dış yardımlardan faydalanmaya devam etmiştir. Söz konusu dönemde plansız kalkınma hamlelerinin bir sonucu olarak yüksek enflasyon ve ekonomik sıkıntılarla mücadele eden Türkiye; ABD kaynaklı dış yardımları, ekonomik sorunları için bir çözüm olarak görmüştür. Yardımların azalma ihtimalinin belirttiği 1954'te Başbakan Menderes ABD'yi ziyaret etmiş; başta Başkan Eisenhower, Yabancı Memleketlere Yardım Dairesi Başkanı Harold Stassen, Savunma Bakanı Charles Wilson ve Dışişleri Bakanı John Foster Dulles olmak üzere üst düzey devlet yetkilileriyle görüşmeler yapmış ve ziyareti ABD basını tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Başkan Eisenhower'ın davetlisi olarak ABD'de bulunan Başbakan Menderes, katıldığı tüm programlarda ilgiyle karşılanmış, ABD'li yetkililer tarafından sık sık Türkiye ile ilgili dostluk ve iş birliği mesajları verilmiştir. Ziyaretinin sonunda Menderes NATO yükümlülüklerinden kaynaklanan masraflar nedeniyle askerî yardımların devamını sağlamayı başarmış ancak kalkınma finansmanında kullanılan yardımların oranı giderek azalmıştır. Kaynak sıkıntısı nedeniyle yavaşlayan yatırımlar, tarım ürünleri ihracatının azalması, devam eden ithalat nedeniyle dış ticaret açığının büyümesi ve giderek artan enflasyon Menderes'e 1957 seçimlerinde güç kaybettirmiştir. 1959'da CENTO toplantısı münasebetiyle ABD'ye ikinci kez giden Menderes burada dış yardım arayışını sürdürmüş ancak resmi temasların niteliği Menderes'in dış yardım konusunu gündeme getirmesine dahi olanak tanımamıştır. Menderes'ten kısa bir süre önce SSCB Başbakanı Kruşçev'in ABD'yi ziyaret etmesi ve Soğuk Savaş'ın olumsuz etkilerinin hafiflediği bir döneme girilmiş olması, Türkiye'nin ABD'den ekonomik yardım talepleri için dile getirdiği komünizm tehlikesi argümanını işlevsiz hale getirmiştir. Dahası Kruşçev'in ziyareti nedeniyle ABD'li yetkililer Menderes'in ziyaretini ertelemesi gerektiğini bildirmiş, Menderes'in davet edilmediği halde bir oldu bitti ile ABD seyahatine çıkması diplomatik açıdan hoş karşılanmamış ve Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü'nün bu konu nedeniyle ABD makamları tarafından uyarılmasına yol açmıştır. 1954 ziyaretinde büyük bir ilgiyle karşılanan, üst düzey devlet adamlarıyla görüşmeler gerçekleştiren Menderes, 1959 ziyaretinde aynı ilgiyi görmemiş ve hedeflediği görüşmeleri gerçekleştirememiş; ziyaretlerde yaşananlar ve elde edilen sonuçlar Menderes'in siyasi kariyerinde yükseliş ve düşüşüyle paralellik arz etmiştir.

¹¹⁷ "Dış Yardım", *Akis*, 13 Ekim 1959, s. 16.

¹¹⁸ "Başvekil Dönüyor", *Milliyet*, 17 Ekim 1959, s.1.

"Turkish Premier On Way Home", *The New York Times*, 17 October 1959, p. 48.

¹¹⁹ "Menderes Rusya'ya Gidiyor", *Milliyet*, 12 Nisan 1960, s.1.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

BCA: Türkiye’de Marşal Planı Adlı Kitaplar.

BCA: Washington’da Yapılan CENTO Bakanlar Konseyi’nin 7. Toplantısına Başbakan Adnan Menderes’in Başkanlığında Katılan Heyet.

BCA: Sovyet Rusya Hariciye Bakanı M. Motolof’un Türk – Rus İlişkileri Hakkında Beyanatına Dair.

BCA: ABD’yi Ziyaret Edecek Olan Başvekil Adnan Menderes’e Refakat Edecekler ile Bunlara Yevmiye Verilmesi.

BCA: Başbakan Adnan Menderes’in Amerika Gezisi ile İlgili İç Basında Çıkan Haberler ve İyi Niyet Temennileri.

BCA: The Daily Mail’de Yayınlanan Türkiye’nin Dış Politikası Hakkında Başbakan Adnan Menderes’le Yapılan Röportaj.

BCA: Marshall Planı ve Türkiye’deki Tatbikatı Hakkında Muhtıra.

BCA: Kanadalı Radyo Muhabiri Lawrence Henderson’un Adnan Menderes’le Yaptığı Mülakat.

NARA: 6-4-54 P.M. Adnan Menderes of Turkey – Luncheon.

NARA: The President’s Appointments.

B. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi ve Zabıt Ceridesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (9. Dönem), Cilt:13, Ankara 1952.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (9. Dönem), Cilt: 15, Ankara 1952.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (9. Dönem), Cilt: 25, Ankara 1953.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (9. Dönem), Cilt: 29, Ankara 1954.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (10. Dönem), Cilt:1, Ankara 1954.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (10. Dönem), Cilt: 8, Ankara 1955.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (10. Dönem), Cilt:20, Ankara 1957.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (11. Dönem), Cilt:7, Ankara 1959.

C. Araştırma ve İncelemeler

AKALIN, Cüneyt, “Missouri’nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 0/3, Ocak, 2013, s.1-13.

AKKOR, Mahmut, “II. Dünya Savaşı’nın Sonu ve Truman Doktrini’nin Ortaya Çıkışı”, *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2/2, Güz, 2017, s. 1-17.

ALBAYRAK, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946 – 1960*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.

ALTUN, Altun, *Demokrat Parti’nin Son Döneminde Türkiye’nin ABD Politikası 1957 – 1960*, Nobel Yayınları, Ankara 2019.

BARS, Hayri, *Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes’in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri*, Deniz Basımevi, İstanbul 1954.

BERKES, Niyazi, *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz*, c. II, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1997.

BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908- 2002*, İmge Kitabevi, Ankara 2005.

BOWEN, Wayne, "Türkiye ve İkinci Dünya Savaşı: Tarafı Fakat Savaşmayan Ülke", *Türkler*, c.16, Ankara 2002.

ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900 – 1960)*, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

EFE, İsmail, "NATO'ya Üyelik Sürecinde Türkiye – ABD İlişkileri Ve Türk Kamuoyundaki Akisleri", *History Studies*, 11/2, Nisan 2019, ss. 601 - 619

EKİNCİ, Necdet, "İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları", *Türkler*, c.16, Ankara 2002.

HALE, William, *Türk Dış Politikası 1774 – 2000*, Çev. Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul 2003.

KARAKAŞ, Nuri, *Türk – Amerikan Siyasi İlişkileri (1939 – 1952)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013.

ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919 – 1980*, c. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

SANDER, Oral, *Türk Amerikan İlişkileri 1947 – 1964*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1979.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih 1789 – 2012*, Der Yayınları, İstanbul 2013.

Ç. Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi, No:247, Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, Ankara, Haziran 1954.

Resmi Ziyaret – Türkiye Cumhuriyeti Celal Bayar'ın Birleşik Amerika'yı Ziyaretinin Hikayesi Ocak – Mart 1954, Birleşik Amerika Haberler Teşkilatı Ankara Merkezi, Ankara 1954.

Türk Dış Politikasında 50 Yıl - İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939 – 1946), T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara, 1973.

Türkiye İstatistik Kurumu – TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara, 2012.

Türkiye'ye Amerikan İktisadi Yardımları (1949-1969), Maliye Bakanlığı, Ankara, 1970.

D. Süreli Yayınlar

"Demokrat Parti Seçim Beyannamesi", *Zafer*, 9 Mayıs 1950.

"Dünya Basımında Seçimin Akisleri", *Zafer*, 17 Mayıs 1950.

"Amerika'dan İstikraz", *Akşam*, 19 Ocak 1954.

"Başvekilin Amerika Seyahati", *Akis*, 29 Mayıs 1954.

"Adnan Menderes Bugün Amerika'ya Hareket Ediyor", *Milliyet*, 30 Mayıs 1954.

"Başbakan Adnan Menderes Bugün Amerika'ya Gidiyor", *Vatan*, 30 Mayıs 1954.

YALMAN, Ahmet Emin, "Washington Mülakatından Hayırlı Netice Bekleyebiliriz", *Vatan*, 30 Mayıs 1954.

"It's The Least We Can Do", *New York Times*, 30 May 1954.

"Premier Of Turkey Is En Route To U.S.", *New York Times*, 31 May 1954.

- YALMAN, Ahmet Emin, “Amerika’nın Türkiye’ye Dayanmaya İhtiyacı Var”, *Vatan*, 31 Mayıs 1954.
- “Menderes New York’a Vardı Bugün Washington’a Hareket Ediyor”, *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1954.
- “Visitors From Turkey”, *New York Times*, 1 June 1954.
- YALMAN, Ahmet Emin, “Türkiye Bir Hızır Rolü Oynayabilir” *Vatan*, 1 Haziran 1954.
- “Başbakan Menderes Bugün Eisenhower’la Görüşecek”, *Akşam*, 2 Haziran 1954.
- KILIÇ, Altemur, “Başbakanın Amerika Seyahati”, *Vatan*, 2 Haziran 1954.
- “Eisenhower Arranges Talk”, *New York Times*, 2 June 1954.
- “Turkish Premier Here To Push Aid”, *New York Times*, 2 June 1954.
- “U.S. Offers Turks \$300.000.000 Help”, *New York Times*, 4 June 1954.
- “Çok Müsbet Neticeler Alındı”, *Akşam*, 5 Haziran 1954.
- “Foster Dulles’in Beyanattı”, *Akşam*, 5 Haziran 1954.
- “Dulles’in Beyanattı”, *Milliyet*, 5 Haziran 1954.
- “Türk Amerikan Siyasi Görüşmeleri Sona Erdi”, *Milliyet*, 5 Haziran 1954.
- “Dört Günde Varılan Neticeler En İleri Ümitleri Aşmıştır”, *Vatan*, 5 Haziran 1954.
- “Dulles’in Türkiye’ye Dair Demeci”, *Vatan*, 5 Haziran 1954.
- “Washington Görüşmeleri Bitti”, *Vatan*, 5 Haziran 1954.
- “Menderes Amerika’dan Tam Başarı ile Dönüyor”, *Akşam* 6 Haziran 1954.
- “Resmi Tebliğ”, *Milliyet*, 6 Haziran 1954.
- “Başbakan Menderes Bugün Türkiye’ye Hareket Ediyor”, *Vatan*, 6 Haziran 1954.
- “Türk – Amerikan Müzakerelerinin Neticesi”, *Vatan*, 6 Haziran 1954.
- “Türkiye’ye Yapılan Askeri ve İktisadi Yardım Arttırılacak”, *Vatan*, 6 Haziran 1954.
- “Dünya Durumu İçinde Türkiye”, *Akşam*, 7 Haziran 1954.
- “Başvekilin Amerika Seyahati”, *Akis*, 12 Haziran 1954.
- “Dış Yardım – 300 mü 30 mu?”, *Akis*, 18 Haziran 1955.
- “Yurtta Olup Bitenler”, *Akis*, 25 Haziran 1955.
- “Dış Yardım”, *Akis*, 2 Temmuz 1955.
- “Hrutfçef’in İki Haftalık Amerika Gezisi Başladı”, *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1959.
- “Hrutfçef Silahsızlanma Planını Bugün Açıklıyor”, *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1959.
- “Hrutfçef Silahsızlanma Planını Dün İlan Etti”, *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1959.
- “Seyahatler”, *Akis*, 6 Ekim 1959.
- “Zorlu Amerika’da Altı Günde Altı Nutuk Verdi”, *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1959.
- “Başvekil Bu Sabah Amerika’ya Varacak”, *Milliyet*, 6 Ekim 1959.
- “Turkish Premier Here”, *The New York Times*, 6 October 1959.

- “CENTO Konferansı Bugün Başlıyor”, *Milliyet*, 7 Ekim 1959.
- “Turks Suspicious Of Soviet Policy”, *The New York Times*, 7 October 1959.
- “Dün Herter’le Görüşen Menderes Bugün Eisenhower ile Görüşecek”, *Milliyet*, 9 Ekim 1959.
- “CENTO 115 Milyon Lira Yardım Yapacak”, *Milliyet*, 10 Ekim 1959.
- “Başvekil New York’ta”, *Milliyet*, 11 Ekim 1959.
- “Menderes Dün Texas’a Gitti”, *Milliyet*, 12 Ekim 1959.
- Menderes Visiting Dallas”, *The New York Times*, 12 October 1959.
- “Amerika’ya Varış”, *Akis*, 13 Ekim 1959.
- “CENTO Toplantısı”, *Akis*, 13 Ekim 1959.
- “Dış Yardım”, *Akis*, 13 Ekim 1959.
- “Başvekil Birleşmiş Milletleri Ziyaret Etti”, *Milliyet*, 14 Ekim 1959.
- “Turkish Premier Is Wary Of Soviet”, *The New York Times*” 14 October 1959.
- “Başvekil Dönüyor”, *Milliyet*, 17 Ekim 1959.
- “Turkish Premier On Way Home”, *The New York Times*, 17 October 1959.
- “Menderes Rusya’ya Gidiyor”, *Milliyet*, 12 Nisan 1960.

E. Anılar

- EKŞİ, Oktay, *Beyefendi – Suat Hayri Ürgüplü’nün Anıları*, MD Basım Yayıncılık, İstanbul 2020.
- ERKİN, Feridun Cemal, *Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği*, Cilt II Kısım II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- KARAVELİ, Orhan, *Görgü Tanığı – Bir Gazetecinin Sıradışı Anıları*, Pergamon Yayınevi, İstanbul 2001.
- SARAY, Mehmet, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin NATO’ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Hatıraları ve Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019.
- YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1922 – 1971*, (Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç), Pera Turizm ve Ticaret Yayınları, İstanbul 1997.
- YAVUZALP, Ercüment, *Menderes’le Anılar*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.

F. İnternet Erişim Adresleri

- https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1954,
(E. T. 15.11.2021)
- https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1957
(E.T. 14.10.2021)

EKLER

Ek 1: Başbakan Adnan Menderes'in Washington Hava Meydanında Karşılıklı Güvenlik Teşkilatı Başkanı Harold Stassen, Dışişleri Bakan Yardımcısı Robert Murphy, Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin tarafından karşılanması.

Kaynak: Hayri Bars, "Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes'in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri", *Donanma Dergisi* (408 Sayılı Ek), Deniz Basımevi, İstanbul 1954, s. 18

Ek 2: Washington'da yapılan CENTO Bakanlar Konseyi'nin 7. Toplantısına Başbakan Adnan Menderes'in başkanlığında katılan heyeti gösterir belge.

T. C.
BAŞBAKANLIK

**T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR**
Tetkik Dairesi
Karar Sayısı
4
22557

KARARNAME

Eki

Washington'da yapılan CENTO Nazırlar Konseyi'nin 7 nci içtımına, Hükümetimizi temsilen Başvekil Adnan Menderes'in riyasetinde, Hariciye Vekili Fatih Rıfıttı Zorlu, Umumi Katip Melih Ezenbel, Erkanharbiyei Umumiye Reisi Orgeneral Rıfıttı Ergelhun, Büyükelçi Adnan Kural, Hariciye Vekaleti Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Umumi Katibi ve Katibi Umumi İktisadi İşler Muavini Hasan Esat, Işık, Milletlerarası Ekonomik İşler Dairesi Reisi Semih Günver, Başvekâlet Hususi Kalem Müdürü Arif Özgen, İkinci Daire Umum Müdürü Talat Benler, Başın-Yayın ve Turizm Umum Müdürü Altumur Kılıç, Hariciye Vekaleti Hususi Kalem Müdürü Alaaddin Taluy, Erkanharbiyei Umumiye Riyaseti Harekât Dairesi CENTO Şubesi Müdürü Kur.Alb.Fikret Kuytak, Başvekâlet Hususi Kalem Müdürü Muavini Ercüment Yavuzalp, Hariciye Vekaleti İkinci Daire 5 inci Şube Müdürü Faruk Şahinbaş, Cenevre Başkonsolosluğunda Muavin Kopsolos Yüksel Menderes, Umumi Katiplik Kalem Müdürü Haluk Özgül ve Erkanharbiyei Umumiye Reisi Emir Subayı Atım.Erol Sabancı'den mürekkep bir heyetin iştirakinin ve heyete Giresun Mebusu Hamdi Bozdağ, Sakarya Mebusu Rifat Kadızade, Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Paris Heyetinde müğavir Hayrettin Ozansoy, Cumhuriyet Gazetesi Sahip ve Başyazarı Nadir Nadi, Milliyet Gazetesi sahibi Ercüment Karacan, Hürriyet Gazetesi sahibi Haldun Simavi, İstanbul Üniversitesi Öğentlerinden Memduh Yaş, Emniyet Müfettişi Sabahattin Bökeer, Başvekslet Müstahdemlerinden Kazım Nefes'in refakat etmelerinin ve heyetin büro, otomobil, ziyafet, muhabere ve temsil icabı yaptığı sair masraflarının kabulü; Hariciye Vekaletinin 15/12/1959 tarihli ve 310.740-D.II/5-307 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 30/ 12/19 59 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİS İCUMHUR

L. Başbakan

21	22	23	24	25
26	27	28	29	30
31	32	33	34	35
36	37	38	39	40
41	42	43	44	45
46	47	48	49	50
51	52	53	54	55
56	57	58	59	60
61	62	63	64	65
66	67	68	69	70
71	72	73	74	75
76	77	78	79	80
81	82	83	84	85
86	87	88	89	90
91	92	93	94	95
96	97	98	99	100

Başvekil	Devlet Vekili ve Başv. Yardımcısı	Devlet Vekili	Devlet Vekili	Devlet Vekili
M. Menderes	L. Başbakan	M. Akar		
Adliye Vekili	Milli Müdafiy Vekili	Dahiliye Vekili	Hariciye Vekili	Maliye Vekili
S. N. Özalp	S. Özalp	H. Özalp	H. Özalp	H. Özalp
Masarif Vekili	Nafıa Vekili	Ticaret Vekili ve İmar ve Şeh. Vekili	Şeh. ve İ. Muas. Vekili	Güm. ve İ. Vekili
M. Özalp	M. Özalp	M. Özalp	M. Özalp	M. Özalp

Kaynak: (BCA), 30.18.1.2/154.70.17, 30.12.1959.

Summary

The Second World War, which started with Germany's attack on Poland on September 1, 1939, lasted until the surrender of Germany in May 1945 and Japan in September 1945. At the end of the war, the USA and the USSR came to the fore as the two important actors of the new order to be established after the war, and the political polarization of the Cold War years was shaped around these two states. Although Turkey did not actually enter the war, it kept its army ready as if it would go to war at any moment during the war years, therefore it suffered great economic losses. At the end of the war, the USSR's declaration that it would not renew the Treaty of Friendship and Neutrality with Turkey, which had been ongoing since 1925, meant that Turkey faced a military threat. After this development, Turkey kept its political position on the axis of the USA in the new bipolar order established after the war, in order not to be in political isolation against the USSR.

While the world was reshaped around the USA and the USSR in the post-war order, Turkey both determined its position in foreign policy and carried out the transition to multi-party life. At this stage, Turkey benefited from the US-sourced Truman Doctrine and Marshall Plan to mitigate the devastating economic effects of the war. After the general elections held on May 14, 1950, İsmet İnönü's administration, which had been going on since 1938, came to an end, and Turkey's new President was Celal Bayar and the new Prime Minister was Adnan Menderes from the Democrat Party. Menderes placed Turkey's foreign policy on the US axis, and directed Turkey, which had already received economic support from the Marshall Plan, to NATO membership in order to gain US military support. Turkey continued to benefit from the Marshall Plan, which was due to expire in 1951, through a special protocol in the following years. During Adnan Menderes's term as prime minister, Turkey frequently turned to foreign aid from the United States, both for the expenses arising from its NATO obligations and for providing the necessary financing for Turkey's development. Prime Minister Menderes visited the USA twice during the periods when the possibility of a decrease or cut in aid appeared. The first of these visits took place in 1954 and the second in 1959.

Menderes, who took over the power with the general elections of May 1950, turned towards an economic model in which the Turkish economy opened up to the world outside. In this period, Turkey was kept away from industrial investments with the guidance of expert reports from the USA and became a supplier of agricultural products and raw materials for Europe. Within a few years, as the negative effects of the war began to ease, Europe became able to produce its own agricultural products and its need for Turkey decreased. In this case, on the one hand, Turkey's export revenues decreased, on the other hand, the ongoing imports created a budget deficit. Trying to close the budget deficit by making emissions increased inflation. The abundance of non-productive money resulted in inflation rising from minus 10.2 percent in 1950 to 11 percent in 1954. Due to the Marshall Plan, which ended in 1952, imports could not be made, and economic aid from the USA was seen as the only remedy for the bottleneck in the Turkish economy. Prime Minister Menderes evaluated his first visit to America in 1954 as an opportunity to convey his request for economic aid.

Prime Minister Menderes went to his first US visit in May-June 1954, upon the invitation of President Eisenhower. His official contacts lasted four days, during which he met with President Eisenhower, Head of the Foreign Aid Agency Harold Stassen, Secretary of Defense Charles Wilson, Secretary of State John Foster Dulles and other high-ranking American dignitaries. Menderes was met with great interest in the USA, and his statements were followed with interest by the US press. US statesmen defined Menderes as a friend of the USA and emphasized that any aid to Turkey directly contributes to the defense of the USA. In this period, when the Cold War continued at full speed, it was not difficult to obtain the economic support of the USA for Menderes, who based his foreign policy entirely on the opposition of the USSR; Menderes succeeded in obtaining satisfactory military and economic support at the end of the trip.

While the foreign aids originating from the USA met 40 percent of Turkey's development financing until 1954, this rate decreased to 25 percent and then to 10 percent in the following years. Due to the lack of resources, investments slowed down and the stagnation in the agricultural sector had a negative impact on exports. In the same period, the ongoing imports created a budget deficit, melting the foreign exchange reserves and inflation gradually increased. In 1955, Turkey again requested foreign aid by sending the Minister of Foreign Affairs, Fatin Rüştü Zorlu, to the United States. The USA, on the other hand, defined inflation in Turkey as political, not economic; and rejected Zorlu's request for economic aid, recommending that the state should stop buying agricultural products at high prices, abandon inflationary policies, and make development moves within a certain plan. Turkey resisted the economic recommendations of the USA until 1958, and finally accepted the Economic Stability Program, which was based on the continuation of policies based on liberalization in foreign trade by taking deflationary measures, devaluation and realization of investments on a development plan. Although some foreign aid was provided with the acceptance of the Economic Stability Program, the ongoing economic bottleneck led Prime Minister Menderes to seek foreign aid again.

The CENTO meeting that took place in October 1959 was seen as an opportunity for Prime Minister Menderes to convey his foreign aid request and Menderes planned his second trip to the USA. This trip took place in a very different international political environment than the previous one. Just before the CENTO meeting, USSR Prime Minister Khrushchev visited the USA and offered to end the Cold War. In this period when the relations between the USA and

the USSR were softened, the foreign policy of Menderes, which was shaped by the opposition to the USSR, was found by the US officials to be damaging to the US-USSR relations. For this reason, the US Foreign Affairs informed Turkish Foreign Affairs that Prime Minister Menderes should not attend the CENTO meeting and that Turkey was represented at the meeting by Ambassador Suat Hayri Ürgüplü. Prime Minister Menderes, on the other hand, set out to attend the CENTO meeting despite this demand and was not invited, and this move turned into a political disadvantage. Prime Minister Menderes was not greeted by a US government official in the USA, and his words during his contacts that the USSR could not be trusted were not welcomed by the US officials. The statements and contacts of Prime Minister Menderes caused the Turkish Ambassador to be warned by the US State Department, and Menderes's arrival without being invited was a subject of criticism. Prime Minister Menderes, who had a very short and difficult meeting with President Eisenhower, could not find an environment or opportunity to convey his foreign aid request. In the final analysis, Prime Minister Menderes, who was met with great interest and held meetings with high-level statesmen during his 1954 visit, did not receive the same attention during his 1959 visit and could not carry out the meetings he targeted; The experiences and the results obtained during the visits paralleled the rise and fall of Menderes's political career.

